

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**İSRAİLOĞULLARI OLMASAYDI ET KOKMAZDI,
HAVVA OLMASAYDI KADIN KOCASINA İHANET ETMEZDİ
RİVAYETİNİN HADİS TEKNİĞİ AÇISINDAN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA

HAZIRLAYAN
Emine ATAK

ELAZIĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İSRAİLOĞULLARI OLMASAYDI ET KOKMAZDI,
HAVVA OLMASAYDI KADIN KOCASINA İHANET ETMEZDİ
RİVAYETİNİN HADİS TEKNİĞİ AÇISINDAN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA

HAZIRLAYAN
Emine ATAĞ

Jürimiz, 02/08/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. Süleyman DOĞANAY
2. Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA (Danışman)
3. Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****“İSRAİLOĞULLARI OLMASAYDI ET KOKMAZDI, HAVVA OLMASAYDI
KADIN KOCASINA İHANET ETMEZDİ” RİVAYETİNİN HADİS TEKNİĞİ
AÇISINDAN TAHLİLİ****Emine ATAK****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Hadis Bilim Dalı****ELAZIĞ-2019, Sayfa: X+72**

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hadislerinde geçmiş milletlerin kıssaları hakkındaki haberlerin önemli bir yer tuttuğu malumdur. Hz. Peygamber (s.a.s.) çeşitli vesilelerle ahabını geçmiş milletlerin yapmış oldukları hatalardan sakınmaları konusunda uyarılmış, kimi zaman da bu milletlerin bazı davranışlarını ilk örnek olmalarından dolayı ahabına telkinlerde bulunmuştur. İlk örnek olma kabilinden kabul edilen haberlerden biri de Hz. Peygamber’den nakledilen “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” rivayetidir. Rivayet, başta Sahihayn olmak üzere birçok mu’teber hadis kaynağında yer almıştır. İlgili rivayetin vukûa geldiği yer ve zaman hakkında ise bir bilgi bulunmamaktadır.

Çalışmanın esas bölümünde ilgili rivayetin sened ve metin tenkidi yapılmıştır. Rivayetin on üç tariki tespit edilmiştir. Tariklerin tamamı *merfû* rivayetler olup, bu

tariklerin onunun senedi *sahîh*, ikisinin ise *zayıftır*. Ayrıca bu rivayetin tüm tarikleri sahabe Ebû Hureyre tarafından rivayet edilmiştir. Mütihassıs hadis âlimlerinin konuyla alakalı yaptığı değeriendirmeler dikkate alındığında; sened ve metin açısından sahih oldukları görülmüştür. Bu çalışma esnasında klasik hadis eserleri dışında çağdaş çalışmalardan da yararlanılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise ilgili rivayetin Kur'an'a, Kutsal Kitaplardan Tevrat ve İncil'e, tarihe ve bilimsel verilere arzı gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak ilgili rivayetin sened açısından *sahîh* olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Hadis, hadisçilerin taksimi esas alındığında *haber-i vahid*, onun kısımları içerisinde de *ferd-i mutlaktır*.

Anahtar Kelimeler: İsrailoğulları, Havva, Âdem, İhanet, Hadis, Tahriç

ABSTRACT

Master's Thesis

Analysis Of The Narrative “Were It Not For Bani Israel, Meat Would Not Decay; And Were It Not For Eve, No Woman Would Betray Her Husband” In Terms Of Hadith Technique

Emine ATAĞ

Fırat University

The Graduate School of Social Sciences

The Department of Basic Islamic Sciences

Main Department of Hadith

Elazığ-2019, Page: X+72

It is known that the news/stories about the past nations has an important place in the hadith of the prophet. The prophet warned his companions by various reasons about avoiding the mistakes that past nations had made and sometimes suggested to them that should take a sample some of the behaviors of the past nations. This hadith is an example to this kind of warnings. The prophet said, “Were It Not For Bani Israel, Meat Would Not Decay; And Were It Not For Eve, No Woman Would Betray Her Husband” . The narration has also appeared in many hadith sources, especially Sahihayn (two authentic hadith Works.) There is no information about the narration of place and time.

In the main part of the study, the narration was criticized in term of isnad/the chain of transmission and matn/text. Twelve tariqs/paths of narration have been identified. All of the them tariqs are al-marfu. Ten of these tariqs are sahih/authentic, and two of them are dha ‘if/weak. In addition, the rest of the narrations by the Companions Abu Hurairah. These narrations are sahih when considering the evaluations

of expert hadith scholars; in terms of isnad and text. In this study, it was used contemporary views and Works, besides the authentic hadith Works. In the part of the study, the relevant narration was provided to the Qur'an, the Torah and the Gospel, the history and scientific data.

As a result, the relevant narration is sahih in terms of isnad. Regarding to hadith experts this hadith based on habar-i wahid and is individual absolute in its parts.

Keywords: The sons of Israel, Eva, Adam, Betray, Hadith, Extraction.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
III. Araştırmanın Yöntemi.....	2
IV. Araştırmanın Kaynakları.....	2
V. Hadiste Ana Kavram Olarak “İhanet”	3
VI. Kutsal Kitaplarda İsrailoğulları.....	5
VI.I.Tevrat’ta İsrailoğulları	6
VI.II.İncil’de İsrailoğulları.....	8
VI.III.Kur’an’ı Kerim’de İsrailoğulları.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RİVÂYETLERİN SENED TENKİDİ

1.1. “Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi	12
1.1.1. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in Rivayet Metni 1	12
1.1.2. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in Rivayet Metni 2	14
1.1.3. Müslim (v. 261/875)’in Rivayet Metni.....	17
1.2. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi	18
1.2.1 Bezzâr (v. 290/905)’in Rivayet Metni	18
1.2.2. Buhârî (v. 256/870)’nin Rivayet Metni 1	21
1.2.3. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in Rivayet Metni	24
1.2.4. Buhârî (v. 256/870)’nin Rivayet Metni 2	25
1.2.5. İbn Tahmân (v. 163/870)’in Rivayet Metni	28
1.3.“İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmaz, Yemek Bozulmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi	30
1.3.1. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in Rivayet Metni	31

1.3.2. İbn Râhûye (v. 238/853)'nin Rivayet Metni.....	31
1.3.3. Müslim (v. 261/875)'in Rivayet Metni.....	33
1.3.4. Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)'in Rivayet Metni	34
1.4. Rivayetlerin İsnad Şemaları	35
1.4.1. Rivayet Metinlerine Göre	35
1.4.1.1. “Havva Olmasadı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Ortak İsnâd Şeması	36
1.4.1.2. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Ortak İsnâd Şeması	37
1.4.1.3. "İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmaz, Yemek Bozulmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi" Rivayetinin Ortak İsnad Şeması.....	
1.4.1.4. Tüm Grup Rivayetlerin Ortak İsnad Şeması.....	
1.5. Genel Değerlendirme	40
İKİNCİ BÖLÜM	
2. RİVÂYETİN ASGARİ MÜŞTEREĞİNİN TESPİTİ VE METİN TENKİDİ	
2.1. Rivayet Metninde Asgari Müştereğin Tespiti	42
2.2. Metin Tenkidi.....	43
2.2.1. Rivayetin Kur'an'a Uygunluğu	52
2.2.2. Rivayetin Kutsal Kitaplara Uygunluğu	55
2.2.3. Rivayetin Tarihi Verilere Uygunluğu.....	57
2.2.4. Rivayetin Bilimsel Verilere Uygunluğu	59
SONUÇ	61
BİBLİYOGRAFYA	63
EKLER	71
EK 1: Orijinallik Raporu.....	71
ÖZGEÇMİŞ	72

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber (s.a.s.) zaman zaman ashabını geçmiş milletlerin yapmış oldukları hatalardan kaçınmaları hususunda uyarmış, kimi zaman da geçmiş milletlerin bazı davranışlarını ilk örnek olmalarından dolayı ashabına telkinlerde bulunmuştur. İlk örnek olma kabilinden kabul edilen haberlerden biri de Hz. Peygamber’ den nakledilen “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” rivayetidir. Bu rivayet başta Sahihayn olmak üzere pek çok mu’teber hadis kitabında zikredilmiştir.

Hadislerin sıhhati hakkında değerlendirmelerde bulunmak önemli olduğu kadar mes’uliyet gerektiren bir iştir. Allah resülü’nün “*Kim bile bile benim söylemediğim bir sözü bana isnâd ederse cehennemdeki yerini hazırlasın!*” şeklindeki ifadeleri, kendisine ait olmayan bir sözün kendisine izâfe edilmesinin ne kadar sorumluluk isteyen ve tehlikeli bir iş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in hadisleri hakkında hemen hüküm vermemek hadis alanında uzman kişilerin araştırmalarına havale etmek aslında en doğru yoldur. Hadislerin değerlendirilmesi yani Hz. Peygamber’e izafe edilen bir haberin O’na ait olup olmadığının araştırılması bazı kâide ve kurallara göre yapılan bir işlemdir. Biz de bu çalışmamızda bu kâide ve kurallara riâyet ederek en doğru sonuca ve manaya ulaşmaya gayret ettik.

Rivayet, hadisçilerin taksimi esas alındığında *haber-i vahid*, onun kısımları içerisinden de *ferd-i mutlak* olmaktadır. Ancak hadisin anlaşılması ve yorumlanması hususunda bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Rivayetin birinci kısmında tamamen doğal bir hal olan etin kokuşmasının sebebi olarak İsrailoğulları gösterilmiştir. İlgili rivayetin ikinci kısmında ise kadınların kocalarına ihanetlerinin sebebi olarak Havva gösterilmiştir. Burada kast edilenin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu, söz konusu hadisin sıhhat değerlendirmesi yapılarak ve rivayetin zikredildiği bağlamlara değinilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Rivayette yer alan “iharet”

kelimesinin hangi manalara geldiğine değinilerek, Tevrat, İncil ve Kur'an'daki İsrailoğulları imajı hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde hadisin hicri ilk üç asırdaki hadis kitaplarındaki tarikleri tespit edilmiş ve rivayetin metinleri esas alınarak gruplandırılmıştır. Tarikler üç gruba ayrılmış ve sened tahlilleri yapılmıştır. İsnad şemaları eklenerek rivayetin grupsal dağılımı gösterilmiştir.

İkinci bölümde rivayetin ilk olarak rivayetin asgari müşterekğine yer verilmiş, ardından metin tenkidine geçilmiştir. Bu bölümde ise rivayetin Kur'an'a, kutsal kitaplardan Tevrat ve İncil'e, tarihe ve bilimsel verilere uygunluğuna değinilmiştir.

Çalışma sonuç ve bibliyografya ile tamamlanmıştır.

Çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA'ya ve saygıdeğer hocam Dr. Emine ERDOĞAN MARSAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Emine ATAK
ELAZIĞ-2019

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhimu's-selâm
b.	: bin
bk.	: bakımınız
bsk.	: baskı
c.c.	: Celle celâluhu
C.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dğr.	: diğerleri
FSMVÜ	: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
h.	: hicri
h. no.	: hadis numarası
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
s.	: sayfa
(s.a.s.)	: sallallahu aleyhi ve sellem
SDÜİFD	: Süleyman Demirel üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
ts.	: tarihsiz
v.	: vefat
yy.	: yayın yeri yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Araştırma, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi” rivayetinin sıhhatini konu edinmektedir. Bu çalışmada rivayetin hangi kaynaklarda yer aldığı, bunların hadis ilmi açısından taşıdıkları sıhhat değeri ve bu rivayetin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezin temel amacı ilgili rivayetin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e aidiyetini tespittir. Daha sonra hadis kaynaklarında hangi lafızlarla nakledildiği ve hadisin sıhhat durumunu belirlemektir. Ayrıca hadisin hangi amaçla söylendiğini, muhatap kesiminin kimler olduğunun tespit edilmesi, ilgili rivayete kutsal kitapların bakışının belirlenmesi ve bu rivayetin bilgi değerinin tespiti de tezin diğer amaçları arasında zikredilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerinde geçmiş milletler hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden bazıları geçmiş milletlerin yapmış oldukları hatalara karşı Müslümanları uyarmak, bazıları da ilk örnek olmaları dolayısıyla Müslümanlara telkin etmek amacıyla irad edilmiştir. İlk örnek olma kabilinden kabul edilen rivayetlerden bir tanesi de “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi” rivayetidir. Rivayete bakıldığı zaman, şu sorular zorunlu olarak sorulması ve cevabının bulunması gerekmektedir. Etin bozulma sebebi İsrailoğulları mıdır? İsrailoğulları olmasaydı et bozulmayacak mıydı? Allah (c.c.) bir kavim tarafından yapılmış olan hatanın bedelini bütün insanlığa yükler mi? İhanet kelimesi hangi anlamlara gelmektedir? Bir peygamber karısı kocasına ihanet eder mi? Günümüzdeki ihanetlerin sebebi Havva mıdır? Araştırmanın bu sorulara vereceği akli ve sağlıklı cevapların alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca rivayet üzerine yapılmış müstakil bir çalışmanın olmayışı da bizi bu konuya sevk eden en önemli etken olmuştur. Çalışmamızın yukarıda ortaya konan problematiklerin çözümü hususunda alana yeni bir bakış açısıyla birlikte önemli bir katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.

III. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada rivayetin hicri ilk üç asır hadis kitaplarındaki tarikleri esas alınacaktır. Bununla birlikte varsa sonraki dönemlerde yapılan çalışmalardaki yerleri de tespit edilecektir. Tespit edilen bu tariklerin klasik hadis usulüne göre sıhhat değerlendirmesi yapılacaktır. İsnad şemaları ile rivayetin dağılımı gösterilecektir. Daha sonra rivayetin metin tenkidine geçilecektir. Metin tenkidi kısmında ilk olarak rivayetin asgari müştereksi belirlenecektir. Rivayetin metin tahlili kısmında ise rivayete yönelik eleştiriler ele alınıp ardından hadisın, Kur'an-ı Kerim'e, kutsal kitaplardan Tevrat ve İncil'e, tarihi verilere ve bilimsel verilere arzı gerçekleştirilecektir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Bu rivayet üzerine müstakıl bir eser yazılmamıştır. Ancak Hakkı Şah Yasdımın'ın “İslami Literatürde İsrailiyat İzleri: Cennetin Kaybı” adlı makalesi, Mehmet Görmez'in çevirisini yaptığı “Sünnet Üzerine Bir Kitap Ve Bir Açık Oturum” adlı makalesi, Bünyamin Erul'un “Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmam'ın Sahifesi”, Ziya Durmuş'un “Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur'an'a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezi ve Sinan Erdim'in “Hemmâm b. Münebbih Ve Rivayetlerin Değeri” adlı Doktora tezi ve ileriki bölümlerde zikredeceğimiz birçok eserde de rivayete kısmi olarak değinilmiştir.

Bu hadisın tariklerinin tespitinde hicri ilk üç asır hadis musannefatı ve mu'teber hadis kaynakları esas alınmıştır. Ancak ihtiyaç duyulduğu zaman sonraki asırlardaki hadis kitaplarına da müracat edilecektir. Hemmâm b. Münebbih (v.132/750)'in *es-Sahîfe*'si, İbn Tahmân (v. 136/754)'ın *Meşyeha*'sı, İshâk b. Râhûye (v.238/853) ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/856)'ın *el-Müsned*'leri, Kütüb-i sitte içerisinde de Buhârî (v.256/870) ve Müslim (v. 261/875)'in *es-Sahîh*'leri, Bezzâr (v.292/905)'ın *el-Müsned*'i kullanılan kaynaklardandır.

Raviler hakkındaki bilgiler için cerh ve ta'dil kitaplarından, İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı, Ali b. el-Medîni'nin (v. 230/845) *el-İlel*'i, Yahya b. Maîn'in (v. 233/848) *et-Târih*'i, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/856) *Kitâbü'l-İlel* ve

Ma'rifeti'r-Ricâl'i, Buhârî'nin (v. 256/870) *et-Târîhu'l-Kebîr'i* İclî (v. 261/875)'in *Ma'rifetü's-Sikât'ı*, İbn Ebî Hâtim'in (v. 327/938) *Kitabü'l-Cerh ve't Ta'dîl'i*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (v.463/1071) *Tarihu Bağdâd'ı*, Mizzî'nin (v. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl'i*, Zehebî'nin (v. 748/1347) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ ve Tezkiratu'l-Huffâz'ı*, İbn Hacer'in (v. 852/1448) *Tehzîbu't-Tehzîb* ve *Takrîbu't-Tehzîb'i* kullanılmıştır.

V. Hadiste Ana Kavram Olarak “İhanet”

“اخانة / ihânet” kelimesi “خون” kökünden türemiştir. “خون” Arapçada vefası eksik olmak¹, nasihat dinlememek² olarak tanımlanmıştır. “خون” nin müştakı olan ihanet kelimesi İf'al veznindendir. İf'al veznine geçtikten sonra ise, sadakati zâyi etmek, itaat etmemek, muhalif olmak³, hâinlik etmek⁴ sözde yapılan aşırılık⁵, zarar vermek⁶, anlaşmayı bozmak⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

Râğıb el-İsfehânî'ye göre ihanet ve nifak anlam itibariyle aynı manalara gelmektedir. Ancak aralarında şöyle bir nüans vardır. İhanet, ahde ve emanete itibar

¹ İbn Fâris, Hüseyin Ahmed b. Zekeriya el-Kazvîni er-Râzî, **Mu'cemu mekâyîsi'l-lüğa**, I-IV, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, II/231.

² Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyinî, **Tâcu'l-arûs min cevheri'l-kâmûs**, I-XL, Dâru'l-Hidâye, Kuveyt, ts., XXXIV/499.

³ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed Amr b. Temîm el-Ferâhidî, **Kitâbu'l-ayn**, I-VIII, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim Sâmerrâî), Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, yy., ts., VIII/389.; İbn Fâris, **Mu'cemu'l-mekâyîsi'l-lüğa**, I/133.

⁴ İbnu'l-Esîr, Ebu's-Saâdât Mecdüddin el-Mübarek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser**, I-V, (thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed Tanâhî), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, II/63.; Halîl b. Ahmed, **Kitâbu'l-ayn**, VIII/389.; İbn Fâris, **Mu'cemu'l-mekâyîsi'l-lüğa**, I/133.

⁵ Mutarriżî, Ebu'l-Feth Nâsirüddîn b. Abdusseyyid Ali, **el-Muğrib fî tertîbi'lmu'rib**, I-II, (thk. Mahmud Fâhûrî, Abdulhamid Muhtâr), Mektebetu Usâme b. Zeyd, Halep 1979, II/110.; Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, **el-Kâmûsu'l-muhît**, (thk. Muhammed Nuaym Araksûsî, başkanlığında Müessesetü'r-Risâle Tahkîki't Turâs üyeleri tarafından yapılmıştır), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426, s. 580.

⁶ İbn Manzûr, Ebû Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Daru's-Sadr, Beyrut 1956, VII/291.

⁷ Muhammed Revâsi Kalacî, **Mu'cemu Luğati'l Fukaha**, Dâru'l-Nefâis, yy., ts., s. 203.

etmemekle olurken, nifak ise dinin gereklerine itibar etmemekle olmaktadır. şeklinde tanımlanmıştır⁸. Ezcümle her nifak ihanet olabilir ama her ihanet nifak değildir.

Sa'di Ebû Habib ise "ihânet"i kendisine güvenilen kişinin nankörlüğü şeklinde tarif etmiştir.⁹

"İhânet" kelimesi ve müştaklarının Kur'an'da iki defa geçtiğini tespit ettik. Ayetler şu şekildedir:

وَمَا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ

Eğer bir kavmin sözleşmeye ihanet etmesinden ürkersen, sen de onlara karşı aynı şekilde muamelede bulun. Doğrusu Allah hâinleri sevmez¹⁰.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ey mü'minler! Allah'a ve Resûl'üne karşı hıyanette bulunmayın, size itimat edilen şeylere karşı bilerek ihanet etmiş olursunuz¹¹.

Ayetlerdeki kullanımlar dikkate alındığında "ihânet" kelimesinin anlamayı bozmak, arkadan iş çevirmek, hainlik yapmak gibi anlamlara geldiği görülmektedir.

"İhânet" kelimesi ve müştaklarının birçok hadis kaynağında yer aldığını tespit ettik. Bu rivayet metinlerinden bir tanesi şöyledir:¹²

⁸ Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Mufaddal b. Muhammed, **el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed Seyyid Kîlânî), Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., s.163.; Zebîdî, **Tâcu'l-arûs**, X XXIV/185.; Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Hüseynî, **el-Küllîyyât**, (thk. Adnan Derviş, Muhammed el- Mısırî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, I/434.

⁹ Sa'di Ebû Habib, **el-Kâmusu'l-Fıkhî Lüğati ve Istilâhâ**, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1988., s.125.

¹⁰ Enfâl, 8/58.

¹¹ Enfâl, 8/27.

¹² Hadislerde geçen "ihanet" kavramını hadis metinlerinde daha detaylı görmek için bk. Ma'mer b. Râşid, **el-Câmi'**, I-IX, (thk. Habibu'r Rahman el- A'zamî), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983, XI/336, no: 20702.; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Müessesetu'r-Risâle, I-XLV+V, (thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid), I. bsk., Beyrut, 1416/1995, XXIX/183., h. no: 17635.; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim, **el-Câmiu's-sahîh: el-Câmiu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillah sallallahu aleyhi ve sellem min sünenihi ve eyyâmihi**, I-IX, Dâru Tevku'n-Necât, Beyrut, 1422, V/15, no: 3700; Ebû Dâvud, **es-Sünen**, (thk. Şu'ayb Arnâvût), Dâru'l Risaleti'l Âlemîyyeti, I.bsk., Beyrut, 1430/2009, VII/327, no: 4971.; Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, **Şuabu'l-İman**, I-X, (thk. Muhammed Said Besyûnî Zağlûl), Dâru'l Mektebetü'l İlmiyye, I. bsk., Beyrut, 1423/2003, VII/497, no: 11120.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، قَالَ: خَطَبَنَا أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ وُلِّيتُ عَلَيْكُمْ وَلَسْتُ بِخَيْرِكُمْ، فَإِنْ ضَعُفَتْ فَقُومُونِي، وَإِنْ أَحْسَنْتُمْ فَأَعِينُونِي، الصِّدْقُ أَمَانَةٌ، وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ، الضَّعِيفُ فِيكُمْ الْقَوِيُّ عِنْدِي حَتَّى أُرِيحَ عَلَيْهِ حَقَّهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَالْقَوِيُّ فِيكُمْ الضَّعِيفُ عِنْدِي حَتَّى أَخْذَ مِنْهُ الْحَقَّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، لَا يَدْعُ قَوْمٌ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا ضَرَبَهُمُ اللَّهُ بِالْفَقْرِ، وَلَا ظَهَرَتْ - أَوْ قَالَ: شَاعَتْ - الْفَاحِشَةُ فِي قَوْمٍ إِلَّا عَمَّهُمْ الْبَلَاءُ، أَطِيعُونِي مَا أَطَعْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِذَا عَصَيْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَا طَاعَةَ لِي عَلَيْكُمْ، قُومُوا إِلَى صَلَاتِكُمْ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ

Bu kaynaklarda “ihânet” kavramının vefasızlık, nankörlük, hâinlik ve güvenin zâyî edildiği durumlarda kullanıldığını ve bu anlamların Kur’an’ın verdiği manayı tey’it edici üslupta olduğunu müşahede ettik.

“İhânet” kavramına ilk dönemlerde verilen mananın Kur’an ve hadis tarafından takrîr edildiğini ve bu kullanımın sözlük ve ıstılah manasıyla aynı anlamda kullanıldığını tespit ettik. Bu tespitin çalışmamıza farklılık ve orijinallik kattığına inanıyoruz. Çünkü kavramsal çalışmalarda yapılan kavram taramalarının sonucunda, kavramların sözlük ve ıstılah manaları birbirinden farklı olmaktadır. Mezkûr kavramımızın ise dini konularda ve muamelattaki kullanımı, sözlük ve ıstılah manası ayrımı yapılmadan kullanılmaktadır.

VI. Kutsal Kitaplarda İsrailoğulları

Bir din için en mühim referans, o dinin mukaddes kitabıdır. Dinin bir mevzuya bakışını öğrenmek ise o dinin mukaddes kitabını bu açıdan incelemekle mümkündür. İsrailoğullarını doğru anlamak için de öncelikle onlar ve kutsal kitaplar hakkında kısa bilgi verilecek, daha sonra kutsal kitaplardaki İsrailoğulları imajına değinilecektir.

Kutsal Kitap

Mukaddes Kitap (The Bible), Yahudi ve Hristiyanların mukaddes olarak adlandırdıkları yapıtlara verdikleri addır. Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Yahudiler sadece Eski Ahit’i mukaddes olarak benimserken, Hristiyanlar ise hem Eski Ahit’i hem de Yeni Ahit’i oluşturan yapıtların mukaddes olduklarına inanırlar.¹³ Kur’an’ı Kerim ise Allah tarafından İslam dinine gönderilen,

¹³ Hakkında bilgi için bk., Muhammed Ali Bağır, **Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri**, Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 31, Ocak-Haziran 2014, s.280-282.

hükümleri ve kapsadığı gerçekleri günümüze kadar değişmeden ve bozulmadan gelen son ilahi kitaptır.

İsrailoğulları

İsrâîl, Hz. Ya'kûb'un ismi ve lakabıdır¹⁴. Ya'kûb da, Kur'anda adı geçen on iki Yahudi soyunun (esbât) atasıdır¹⁵. Kur'ân-ı Kerîm Yahudilerden çoğunlukla “Benû İsrâîl” şeklinde bahseder¹⁶. İbranice olan isrâîl kelimesi, “kul” anlamında olan (isrâ) ile “Allah” anlamında olan (‘îl)’den oluşmaktadır ve (Allah kulu) manasındadır¹⁷.

Tevratta ise İsrâîl kelimesi, Ya'kub' a daha sonradan verilmiş bir ad olarak geçmektedir. Ya'kub, uzun süre gidemediği ağabeyi Esav'a uğramak için “iki eşini, iki kölesini ve on bir oğlunu Yabbuk Irmağı'nın karşısına geçirdi. Onları geçirdikten sonra Ya'kûb geride kaldı. Daha sonra bir adam gün batımına kadar Ya'kûb'la güreşti. Yenemeyeceğini fark edince, Ya'kûb'un uyluk kemiğine çarptı. O esnada uyluk kemiği yerinden çıktı. Adam, bırak beni gün batıyor dedi. Ya'kûb, beni kutsamadıkça seni bırakmam dedi. Adam, ismin ne? Dedi, Ya'kûb dedi. Adam, bundan sonra sana İsrâîl denilecek, dedi. Çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip kazandın”¹⁸. Bundan sonra Ya'kûb'a “İsrâîl” ismi verilmiştir.

VI.I. Tevrat'ta İsrailoğulları

Yahudilik, Hz. Musa'ya Tevrat'la birlikte gönderilen dinin adıdır. Bu dinin ilk üyelerine İsrailoğulları, günümüz müntesiplerine ise Yahudi denilmektedir.

Yahudi geleneğinde “seçilmiş halk, kutsal kavim, Tanrı'nın halkı, Tanrı'nın çocukları” gibi kavramlar çerçevesinde şekillenen seçilmişlik doktrini¹⁹, “Yahudi geleneklerinde merkezi bir yere sahiptir. Yahudi mukaddesatına ilişkin kaynaklar,

¹⁴ Harman,Ömer Faruk, “ İsrâîl (Beni İsrail) ”, **DİA**, İstanbul /2001, XXIII/193-195.

¹⁵ Bakara, 2/136, 140; Âl-i İmran, 3/84; en- Nisa, 4/163.

¹⁶ Bu ifâde Kur'an'da 43 yerde geçer. Misal için bk. Bakara, 2/40, 47, 83, 122, 211, 246.; Âl-i İmran, 3/49, 93.

¹⁷ Remzî, Na'nâ'a, **el-İsrâîliyyât ve Eseruha fî Kütübî't-Tefsîr**, Beyrut, 1390/1970, s. 72.

¹⁸ **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001-3.Yaratılış, 32:28.

¹⁹ “Çünkü siz, Rabb'iniz olan Tanrı'ya mukaddes bir kavimsiniz; Rabb'iniz Tanrı, yeryüzünde ki bütün kavimlerden kendine has kavim olarak sizi seçti” (Kutsal Kitap, Tesniye 7:6)

hemen hemen İsrail'in seçilmişlik doktrini üzerine kuruludur”²⁰ Yahudiler, başta Hz. Musa olmak üzere, tüm İbrani peygamberlerinin ve İsrailoğulları'nın bağlı bulunduğu ve seçilmişliğin başlangıç noktası sayılan İbrahim'in hakiki ve biricik vârisleri oldukları iddiasındadırlar²¹. Yani inançtan ziyade nesebe dayanan münasebet, İbrahim'le başlayan İsrail seçilmişliğinde ve Yahudi kimliğinde merkezi rol oynamaktadır²². Buna göre İsrailoğulları ve aynı şekilde Yahudiler, Yakub soyundan geldikleri için ataları olan İbrahim, İshak ve Ya'kûb'un Tanrı'sına tapmakla mükellef kılınmakta²³ ve aynı nedenden İsrailoğulları verdikleri sözü yerine getirmeseler bile Tanrı'nın İbrânî atalarına olan sevgisi ve onlara verdiği sözün gereği olarak sonsuza kadar seçilmiş millet olma vasfını korumaktadır²⁴. “Seçilmiş kavim olmanın verdiği sorumlulukla İsrailoğulları yeryüzündeki diğer insanları Tanrı'nın kelâmıyla uyarıp onları doğru yola götürmek durumundadır. Zira seçilmiş kavim olmak İsrailoğulları açısından övünülecek bir ayrıcalık veya üstünlük vesilesi değil; bilakis bir sorumluluk ve ağır bir yük teşkil etmektedir. Ancak bu sorumluluğu başarıyla yerine getirdikten sonra ödül olarak Tanrı katında bir üstünlük ve ayrıcalık sahibi olma hakkını kazanacaklardır.”²⁵ Tanrı, ikinci ahdi Sina Dağı'nda Hz. Musa ile gerçekleştirmiştir. “Tanrı'nız Rab benim, Mısır'dan çıkardığım ise kullarım olan İsrailoğullarıdır.”²⁶ Bu ahit, ilk ahitten farklı olarak karşılıklı haklar ve sorumluluklar üzerine inşa edilmiştir. İsrailoğulları, Tanrı'ya olan bağlılıklarına rağmen, sürgün hayatlarında maruz kaldıkları sıkıntılardan dolayı Yahova²⁷’ya başkaldırmış ve sorumluluklarını yapmamakla suçlamışlardır. Ancak İsrail

²⁰ Gürkan, Salime Leyla **Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25.

²¹ **Kutsal Kitap**, Tekvin, 12:2; 21:12.

²² **Kutsal Kitap**, Tekvin, 21:8-14; 27:1-39.

²³ “Yüce olan, milletlere miraslarını tahsis edip insanoğlunu ayırdığı zaman, tanrıların sayısına göre kavimlerin sınırlarını belirledi; Rabb'inin payı ise kendi kavmi idi, Yakub O'nun mirasının hissesi” (Kutsal Kitap, Tesniye: 32:9; ayrıca bk. 4:15-20; I. Tarihler: 16:8-18).

²⁴ **Kutsal Kitap**, Tesniye: 4:25-31; II. Krallar: 13:23.

²⁵ Çiftçi, Halil Ahmet **Kitab-ı Mukaddes'te İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Ve Justin Martyr'in Seçilmişlik Eleştirisi**, SDÜİFD, Isparta, 2017, s.219.

²⁶ **Kutsal Kitap**, Levililer; 25:54; bu ahdin iki tarafının, İsrail halkı ve Tanrının karşılıklı görevleri için bk. 26:1-45.

²⁷ Tanrı'nın kutsal kitapta açıkladığı, sadece O'na özgü olan ismidir. (Kutsal Kitap, Çıkış; 3:15; Mezmur; 83:18)

halkı bu âsîliklerine rağmen ahdin bozulacağını düşünmezler. Bu seçilmişlik fikri ise her daim Yahudiler için önemini devam ettirmiştir.”²⁸

İnsanlığın atası olan Hz. Âdem’den başlayıp sırasıyla Nuh, İbrahim ve İshak ile devam eden seçilmişlik silsilesinin son halkası olarak Hz. Musa’nın şahsında bayraklaşan bu “kutsal kavim” anlayışı, daha sonra Rabbinilik²⁹ literatürde de kendisine genişçe yer bulmuştur³⁰.

Yaklaşık iki bin yıllık bir geçmişe dayanan ve hakkında milyonlarca eser yazılan bir dinin, bütün konularının bu kadar dar bir boyutta ele alınan bir yazıda hakkını vererek ele almak hedeflenmediği gibi bu muhtemel de görülmemektedir. Küçük boyutta değinilmeye çalışılan Tevrat’ta İsrailoğulları ile alakalı bilgilendirmemizdeki amaç, okuyucunun zihninde Tevrat’ın başkarakteri olan İsrailoğulları hakkında bir çerçeve çizmektir. Zira amaç, Yahudiliğin doğruluğu-yanlışlığı noktasında ölçüt olmak elbetteki değildir.

VI.II. İncil’de İsrailoğulları

Hristiyanlık için birinci kaynak İncil (Yeni Ahit)’dir. İncil’deki İsrailoğulları imajına bakıldığı zaman, Yahudi ve Hristiyanların arasındaki bağın Hz. İsa ile başlayıp, günümüze kadar devam ettiğini görmekteyiz. Hz. İsa’nın “Ben şeriat’ı ya da peygamberlerin hükmünü kaldırmaya değil; tamamlamaya geldim.”³¹ Sözünden yeni bir din kurmak için değil, önceki peygamberin şeriatını tamamlamak için gönderildiği anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Yahudilerin ekseriyası onun gelişini hoşgörüyü karşılamamış, birçok zulümlere maruz bırakmışlardır. Bundan dolayı da vazifesini ancak üç yıl kadar devam ettirebilmiştir. Yahudiler, Hz. İsa’nın yakalanması için Roma’nın Kudüs valisi Pontus Platus’u de provoke etmişlerdir. Nitekim İncil’de anlatıldığına göre Hz. İsa yakalanmış, çarmıha gerilmiş, gömüldükten üç gün sonra canlanmış, havarileriyle birlikte kırk gün kalmış ve göğe yükselmiştir. Hz. İsa’nın yaşamış olduğu bu sıkıntılar İncil’de Yahudiler üzerine soğuk bir havanın esmesine

²⁸ Fuat Aydın, **Genel Hatlarıyla Yahudilik**, s.12.

²⁹ Rabbiler, peygamberlerin bulunmadığı dönemlerde veya bölgelerde ya da peygamberlerin yanı sıra ve onların izniyle kendilerine uyan İsrailoğulları için Tevrat’a göre hüküm verip uygulayan Yahudi din alimi ve önderleridir. (Gürkan, “Rabbaniyyun”, 34/376.)

³⁰ Çiftçi, **Kitab-ı Mukaddes’te İsrailoğulları’nın Seçilmişliği**, s.219.

³¹ **Kutsal Kitap**, Matta; 5:17.

sebebe olmuştur. Bu soğuklukda yıllar boyunca çağlara yayılmış ve bir düşmanlığa dönüşmüştür³². Yahudilerin sahip olduğu ahlaki yapı ve karakteristik özellikleri İncil’de sık sık bahsedilmiş ve tenkide tâbi tutulmuştur. Yahudilerin Hz. İsa’ya iman etmemeleri için insanları sürekli kışkırttığına³³, İnsanlar arasında ırkçılık yapıp kan döktüklerine, haksız davranışlarda bulunduklarına³⁴, din adamlarının dünyaya düşkünlüklerine³⁵, kendilerini üstün ırk oldukları iddialarına³⁶, Yahudilerin “Peygamberlerini öldüren toplum” olarak tanınmasına³⁷, zira Ku’an da bu hususu te’kid etmektedir³⁸. Hz. İsa’yı ele vermek ve öldürmek istemeleri³⁹ gibi Yahudilere yapılan eleştiriler bazı bölümlerde daha da katılaştır ve kınama özelliği taşıyan bir üslup kullanılır⁴⁰.

Hz. İsa ve Havarileri, Yahudiler tarafından birçok kötü davranışa maruz bırakılmışlardır. Bu tutum ve vasıflarından dolayı Yahudiler, İncil tarafından çok ağır eleştirilere tâbi tutulmuştur. Hatta yapılan eleştirinin sınırını aşp, hakarete varacak bir üslup kullanılmıştır. İncil’de oluşan böyle bir imajdan dolayı asırlarca Yahudi ve Hristiyan ilişkilerinde soğukluk meydana gelmiş ve bu soğukluk sadece dini alanda kalmamış, içtimai ve siyasal alanlara da yayılmıştır.

VI.III. Kur’an’ı Kerim’de İsrailoğulları

İslam dini, “Kur’an tarafından öngörüldüğü üzere, ilk olarak Hz. Âdem’e vahyedilen, Hz. Nuh ile yenilenen, Hz. İbrahim ile billurlaşan, Hz. Musa ve Hz. İsa ile organize bir karakter kazanan ve son olarak da Hz. Muhammed ile kemale erdirilip mühürlenene tevhid dininin nihaî merhalesi olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İslâm, herhangi bir çatışmanın tarafı olmaktan çok, Yahudiliği ve Hristiyanlığı da kapsayan tek ilâhî tevhid geleneğinin son halkası olma iddiası taşımaktadır.”⁴¹ İslam dinine

³² Erbaş, Ali, **İncil’de Yahudi İmajı**, EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 7, S. 17, 2003, s. 96-97.

³³ **Kutsal Kitap**, Rasulün İşleri., 14:2, 19.

³⁴ **Kutsal Kitap**, Rasulün İşleri., 17:5, 13.

³⁵ **Kutsal Kitap**, Matta, 23:1-7.

³⁶ **Kutsal Kitap**, Romalılara Mektup, 3:1,9,27-30.

³⁷ **Kutsal Kitap**, Matta, 23:37-38.

³⁸ bk. Bakara, 2/91.

³⁹ **Kutsal Kitap**, Yuhanna, 8:56-59.; 5:16-18.

⁴⁰ **Kutsal Kitap**, Matta, 23:15.; 23:23-24.

⁴¹ Gürkan, **Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları’nın Seçilmişliği Meselesi**, s. 27.

gönderilmiş olan Kur'an'ı Kerim'de sık sık geçmiş milletlerin yaptıkları hatalar ve bazen de bu hatalardan dolayı başlarına gelen felaketlerden söz edilir ve Kur'an'da anlatılan bu kıssalardan insanların ders alması istenir. Özellikle İsrailoğulları hakkında Kur'an'da çokça tenkitler vardır. Bu tenkitler çoğunlukla Hz. Musa aralarında iken yaptıkları hatalardan dolayı bazıları ise sonraki devirlerde yaptıkları hataları ve gönderilen peygamberlere yaptıkları uyarıları içermektedir.

Yahudiler, geçmişte mala düşkünlükleriyle tanınan, ve bu mal uğruna çok fazla çaba sarfeden⁴² millet olarak tanınmaktadır. Bu durumu Kur'an'da te'yid etmektedir⁴³. Ayrıca Yahudiler'in verilen ahidleri yerine getirmedikleri ve aykırı hareket ettikleri de⁴⁴ yine Kur'an'ı Kerim'de bahsedilen tutumları arasındadır. Yahudilerin eleştirilen diğer bir davranışları ise Allah'a yakışmayan vasıfları O'na atfetmiş olmalarıdır. Allah'ın eli sıkı gibi vasıflarla Allah'a atıfta bulunmuşlardır. Bunun üzerine Kur'an'ı Kerim'de ağır bir şekilde tenkit edilmişlerdir⁴⁵.

Kur'an, her ne kadar Yahudileri ağır eleştirilere tâbi tutsada, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, iyiliğe teşvik edip kötülükten men eden kimseleri de müjdelemiştir⁴⁶.

Kur'an'da Hz. Musa'nın milleti olarak zikredilen İsrailoğullarına imtiyaz verildiği, hiçbir millete verilmeyen bir nimetin bahşedildiği ve hiçbir kavme gönderilmediği kadar peygamber ve hükümdar gönderdiğinden de bahseder⁴⁷. Ancak İsrailoğullarının büyük bir kısmı kendilerine gönderilen bu nimete yaraşır davranışta bulunamamış, peygamberlerin buyruklarına uymamış, Allah'ın ilahi kitabı olan Tevrat'a isyan etmiş, hatta kendi çıkarlarına uygun olarak değiştirmişlerdir. Böylece Allah ile yapmış oldukları sadakat ahdini tek taraflı olarak feshetmişlerdir⁴⁸. Kur'ânî bir düstur olan “üstünlüğün ancak takvâda” olması, kavmi bir üstünlüğün söz konusu olamayacağını ortaya koymaktadır.

⁴² Bakara, 2/96.; Nisa, 4/53.; A'râf, 7/169.

⁴³ Nisâ, 4/160-161.

⁴⁴ Bakara, 2/100.

⁴⁵ Mâide, 5/64.

⁴⁶ Âli İmrân, 3/113.

⁴⁷ Bakara, 2/122.

⁴⁸ Mâide, 5/12-13.

Sonuç olarak kutsal kitab, Yahudi ve Hristiyanların geçmişten günümüze içtimai ve dini hayatlarının sınırlarını belirleyen, ilahi bir varlık tarafından gönderilen kutsal bir eser olarak ifade edilmiştir. Tevrat'ta İsrailoğulları Tanrı tarafından seçilmiş bir kavim olmalarından dolayı övülürken, diğer taraftan ahdin Hz. Musa ile karşılıklı haklara dayandırılmasıyla birlikte yaptıkları kötü davranışları sebebiyle de tenkit edilmişlerdir. Ancak yine de bu kötü söz ve davranışlar kendi müntesiplerinin seçilmişlik ve korunmuşluk statülerine zarar vermediğini iddia etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim ise İsrailoğullarının varoluş gayesine uymayan davranışlarını dile getirerek tenkid etmektedir⁴⁹. Bir toplumun fesadına yol açan dalâlet ve kötü hasletlerin haritası çıkarılmıştır. İnsanlar arasında yaşayan ve insanlara kötülükte kaynaklık etmiş bir kavmin, Allah katındaki durumu ve onları bekleyen netice anlatılmıştır⁵⁰. Kur'ânî bir metot olarak böylesi bir akibetten kurtulmanın ancak Allah'a tâbi olmakla mümkün olduğu vurgulanmaktadır. İsrailoğullarının düçar olduğu azâp, meşakkat ve lanet mensup oldukları etnik köken yüzünden değil, saplantıları ve kötü hasletlerinden dolayıdır. Hiç kimsenin milliyetinden ve ırkından dolayı şekavete mahkûm olmadığı gibi saâdete nâil olamayacağı da gözler önüne serilmiştir.

⁴⁹ Mâide, 5/12-13.

⁵⁰ İsra, 17/8.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RİVÂYETLERİN SENED TENKİDİ

Bu bölümde araştırmaya konu olan rivayetleri gruplandıracağız. Bu gruplandırmayı yaparken hadisin metnini esas alacağız. En dar anlamlı metinden en geniş anlamlı olana doğru bir sınıflandırma yapacağız. İlgili rivayetleri üç grupta inceleyeceğiz.

1.1. “Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi

Bu grupta “*Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” veya “*Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*” şeklinde gelen ve ne zaman ve nerede söylendiğine dair herhangi bir açıklama içermeyen rivayeti ele alacağız.

1.1.1. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in Rivayet Metni 1

حدثنا حسن حدثنا عبد الله بن لهيعة حدثنا ابو يونس سليم بن جبير مولي ابي هريرة عن ابي هريرة
عن رسول الله انه قال: “لولا حواء لم تكن أنثى زوجها“

(Ahmed b. Hanbel) ← Hasan ← Abdullah b. Lehiâ ← Ebû Yunus
Süleyym b. Cübeyr ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “*Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*”⁵¹ buyurduğunu rivayet etmiştir.

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta’dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, I-XLV+V, (thk. Şu’ayb el-Arnâvut ve dğr.), Müessesetu’r-Risale, I.bsk, Beyrut, 1416/1995, XV/595, no: 8395.

Ebû Yunus Süleym b. Cübeyr (v. 123/741): Künyesi Ebû Yunus, nisbesi ed-Devsî, el-Mısırî'dir⁵². H. 123 senesinde vefat etmiştir. Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî ve Ebû Useyd es-Sâidî' den hadis almış; kendisinden de Amr b. Hâris, Abdullah b. Lehîa ve Leys b. Sa'd⁵³ rivayette bulunmuştur.

Nesâî *sika* olduğunu söylemiş⁵⁴, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş⁵⁵, Zehebî *sika*⁵⁶, İbn Hacer ise üçüncü tabakadan, *sika*⁵⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Verilen bilgilere dayanarak ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Abdullah b. Lehîa (v. 174/741): Tam adı Abdullah b. Lehîa b. Ukbe b. Furân b. Rebîa b. Sevbân⁵⁸, künyesi Ebû Abdurrahman, nisbesi, el-Hadrâmî⁵⁹, el-Mısırî⁶⁰ dir. H. 174 senesinde vefat etmiştir⁶¹. Yunus es-Sülemî, Ca'fer b. Rebîa, Hâris b. Yezid, Hasan b. Sevbân ve Zübeyr b. Süleym'den hadis nakletmiş; kendisinden de Hasan b. Mûsâ, Esed b. Mûsâ, Haccâc b. Süleyman, Ravh b. Salâh ve Süfyan es-Sevrî nakilde bulunmuştur⁶².

Ravi hakkında İbrahim b. Cüneyd, Yahya b. Maîn'in "*İbn Lehîa, Rişdîn b. Sa'd'dan bana daha sevimlidir*". Rişdîn için ise "*leyse bi'sey*" ifadesini kullandığını nakletmiştir⁶³. Buhârî (v. 256/870) ise Yahya b. Bukeyr'den naklen "*170 yılında İbn Lehîa'nın yanan eviyle birlikte rivayetleri kaydettiği kitapları da yandı*" dediğini nakletmiştir⁶⁴. Zehebî onu, *büyük imam, Mısır kâdısı, âlim, muhaddis*⁶⁵, İbn Sa'd zayıf⁶⁶ olarak değerlendirmiştir. Cüzcânî (v. 259/873) ise "*onun hadisi üzerinde durulmaz, ihticâc yapılmaz*"⁶⁷ yorumunu yapmıştır.

⁵² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV/122, no: 2180.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI/343, no: 2486.

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI/343, no: 2486.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI/343, no: 2486.

⁵⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, I/456, no: 2063.

⁵⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 249, no: 2526.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV/487, no: 3513.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/358, no: 4071.

⁶⁰ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/174, no: 224.

⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/358, no: 4071.

⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV/488, no: 3513.

⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV/498, no: 3513.

⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV/496, no: 3513.

⁶⁵ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/174, no: 224.

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/358, no: 4071.

⁶⁷ Cüzcânî, Ebû İshak İbrahim b. Ya'kûb, *Ahvâlü'r-Ricâl*, (thk. Es-Seyyid Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1405, I/155, no: 274.

Yapılan değerlendirmelerden ravinin *zayıf* olduğu sonucu çıkmaktadır.

Hasan b. Mûsâ (v. 209/825): Künyesi Ebû Ali⁶⁸, nisbesi el-Bağdâdî'dir⁶⁹. H. 209 yılında vefat etmiştir⁷⁰. Şu'be, Hammâd b. Seleme, Züheyr b. Muâviye, İbn Lehîa, Ebû Hilâl ve Cerîr b. Hâzım'dan hadis rivayet etmiş⁷¹; kendisinden de Ahmed b. Hanbel⁷², İbrahim b. Mûsa, Ya'kub b. Şeybe, Hârûn b. Abdullah ve Fadl b. Sehl rivayette bulunmuştur⁷³.

İbn Sa'd *sika, sadûk*⁷⁴, Yahya b. Maîn, *sika*, Ebû Hâtim, Ali b. Medîni'de naklen *sika*, Ebû Bekr el-Hatîb *zâibt* değerlendirmesinde bulunmuştur⁷⁵. Zehebî ise onu, *sika* olarak *tavsîf* etmiştir⁷⁶.

Yapılan değerlendirmelerden ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Verilen bilgilere bakıldığında raviler arasında *muasarâtın* yanında hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla hadisin senesinde *inkutâ'* yoktur. Ancak Abdullah b. Lehîa isimli ravinin *daifu'l-hadîs* lafzıyla cerh edilmesinden dolayı bu isnâd zayıftır.

1.1.2. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in Rivayet Metni 2

حدثنا هارون بن معروف حدثنا عبدالله بن وهب أخبرني عمرو بن الحارث أن أبا يونس مولى أبي هريرة حدثه عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لولا حواء لم تكن أنثى زوجها الدهر"

(Ahmed b. Hanbel) ← Hârûn b. Ma'rûf ← Abdullah b. Vehb ← Amr b. Haris ← Ebû Yunus ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "*Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*"⁷⁷.

⁶⁸ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/243, no: 3509.

⁶⁹ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, VI/328, no: 1277.

⁷⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/243, no: 3509.

⁷¹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/243, no: 3509.

⁷² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II/323, no: 560.

⁷³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, VI/329, no: 1277.

⁷⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/243, no: 3509.

⁷⁵ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, VI/331, no: 1277.

⁷⁶ Zehebî, **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivaye fi'l-Kütübi's-Sitte**, I-II, Daru'l-Kıble I. Bsk., Cidde, 1413/1992, I/330, no: 1069.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, XV/595, no: 8389.

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Ebû Yunus (v. 123/741)⁷⁸.

Amr b. Hâris (90-148/709-765): Künyesi Ebû Ümeyye, Ebû Eyyüb nisbesi el-Ensârî, el-Medenî⁷⁹, el-Mısırî'dir.⁸⁰ H. 90 senesinde doğmuş, h.148 yılında da vefat etmiştir⁸¹. Ebû Yunus, Amr b. Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebî Zübeyr el-Mekkî, Katâde b. Diâme, Yezid b. Habîb, Zeyd b. Eslem ve Hişam b. Urve'den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Katâde, Malik b. Enes, Sâlih b. Keysân, Abdullah b. Vehb, Üsame b. Zeyd ve Nâfi' b. Yezid rivayette bulunmuştur⁸².

İbn Sa'd dördüncü tabakadan olup *sika*⁸³ değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, *Sikât*'ında zikretmiş⁸⁴, Nesâî ise ravinin hıfzının İbn Cüreyc'den daha güçlü olduğunu nakletmiştir⁸⁵. Zehebî *allâme, sebt, hâfız*⁸⁶ olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer ise *sika, fakîh, hâfız*, yedinci tabakadan⁸⁷ olduğunu söylemiştir.

Sonuç olarak ravinin *sika* olduğunu söylemek mümkündür.

Abdullah b. Vehb (125-197/743-813): Künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Kureşî, el-Fihri, el-Mısırî'dir⁸⁸. Benî Fihri kabilesinin mevâlîsindendir⁸⁹. H. 125 senesinde doğmuş⁹⁰, h. 197 yılında vefat etmiştir⁹¹. İbn Cüreyc, Süfyan es-Sevrî, Yunus b. Yezid, Süfyan b. Üveyne, Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Abdullah b. Lehîa, Amr b. Hâris ve Cerîr b. Hâzım'dan hadis rivayet etmiş; kendisinden de Abdurrahman b.

⁷⁸ 1. Grup rivayetlerden, Ahmed b. Hanbel'in 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI/570, no: 4341.

⁸⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI/320, no: 2521.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI/570, no: 4341.

⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI/576, no: 4341.

⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI/571-572, no: 4341.

⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI/573, no: 4341.

⁸⁴ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II/172, no: 1371.

⁸⁵ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/138, no: 179.

⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, VI/349, no: 150.

⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 419, no: 5004.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/277, no: 3645.

⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/277, no: 3645.

⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/286, no: 3645.; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/222, no: 283.

⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/286, no: 3645.

Mehdî, Asbağ b. Ferec, İsmail b. Ebî Üveys, Hârûn b. Mâruf, Ahmed b. İsa ve Hârûn b. Yahya rivayette bulunmuştur⁹².

Yahya b. Maîn, *sika*⁹³ olduğunu söylemiş, Ahmed b. Hanbel onun hakkında “*sahîhu’l-hadîs*⁹⁴, *semâ*⁹⁵’yı *arz*⁹⁶’dan ayırır, hadisin en sebtini en sahihini bildirirdi”⁹⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî⁹⁸ ve İbn Hibban⁹⁹ ise onu *Sikât*’ında zikretmiştir.

Âlimlerin görüşlerine istinâden ravinin *sika* olduğu söylenebilir

Hârûn b. Ma’rûf (v. 231/846): Künyesi Ebû Ali el-Hazzâz ed-Darîr¹⁰⁰, nisbesi el-Bağdâdî¹⁰¹, el-Mervezî’dir¹⁰². H. 231 senesinde vefat etmiştir¹⁰³. Süfyan b. Üyeyne, Ebu Bekr b. Ayyâş, Abdullah b. Vehb, Velid b. Müslim, Yahya b. Ebî Zâid ve Abdullah b. Mübarek’den hadis rivayet etmiş¹⁰⁴; kendisinden de Müslim, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ, Musa b. Hârûn ve Ya’kub b. Şeybe rivayette bulunmuştur¹⁰⁵.

Raviyi İclî¹⁰⁶ ve İbn Hibbân¹⁰⁷ *Sikât*’ında zikretmiştir. Onun hakkında Zehebi *sika, imâm*¹⁰⁸, İbn Hacer ise *sika*, onuncu tabakadan¹⁰⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yapılan değerlendirmelerden ravinin tevsîkinde ittifak olduğunu anlıyoruz.

⁹² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI/286, no: 3645.

⁹³ Zehebî, *Siyer*, IX/226, no: 63.

⁹⁴ *Sahîhu’l-hadîs*, hadisle amel etmeye, özellikle hadisten öğrendiklerini uygulamaya gayret eden kimse için kullanılan bir tabirdir. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, MÜİFV Yayınları, VII. bsk., İstanbul, 2013, s. 264.

⁹⁵ *Sem’a*, bizzat hocanın ağzından hadis işitme, hadis alma. Bu usûl, hadis öğrenme yollarından biri ve en üstünüdür. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 274.

⁹⁶ *Arz*, öğrencinin, hocasının rivayet hakkına sahip olduğu hadisleri önceden elde edip onun huzurunda okumasıdır. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 27.

⁹⁷ Zehebî, *Siyer*, IX/226, no: 63.

⁹⁸ İclî, Ebi’l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih, *Ma’rifetü’s-Sikât min Ricâli Ehli’l-İlm ve’l-Hadîs ve mine’d-Du’afâ ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim*, I-II, (thk. Abdü’l-‘Alîm Abdü’l-‘Azîm el Büstevî), Matbaatu’l-Medenî, Kahire., ts., II/65, no: 990.

⁹⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu’s-Sikât*, VIII/346.

¹⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX/107, no: 6526.

¹⁰¹ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, VIII/226, no: 2811.

¹⁰² Zehebî, *Siyer*, XI/129, no: 47.

¹⁰³ Zehebî, *el-Kâşif*, II/331, no: 5919.

¹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX/107, no: 6526.

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX/107, no: 6526.

¹⁰⁶ İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, II/323, no: 1877.

¹⁰⁷ İbn Hibbân, *Kitâbu’s-Sikât*, IX/239.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, XI/129, no: 47.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 569, no: 7242.

Raviler hakkında verilen bilgilerden ravilerin *sika* oldukları ve aralarında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buna dayanarak hadisin senedinin *muttasıl* ve *sahih* olduğu söylenebilir.

1.1.3. Müslim (v. 261/875)'in Rivayet Metni

حدثنا هارون بن معروف حدثنا عبدالله بن وهب أخبرني عمرو بن الحارث أن أبا يونس مولى أبي هريرة حدثه عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لولا حواء لم تكن أنثى زوجها الدهر"

(Müslim) ← Hârûn b. Ma'rûf ← Abdullah b. Vehb ← Amr b. Hâris ← Ebû Yunus ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*”¹¹⁰

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Ebû Yunus (v. 123/741)¹¹¹.

Amr b. Hâris (v. 148/765)¹¹².

Abdullah b. Vehb (v. 197/813)¹¹³.

Hârûn b. Ma'rûf (v. 231/846)¹¹⁴.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl* ve *sahihdir*¹¹⁵.

¹¹⁰ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî, **el-Câmi'us-Sahîh**, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk., Beyrut, 1412/1991, Radâ, 1473, II/1092.

¹¹¹ 1. Grup rivayetlerden, Ahmed b. Hanbel'in 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹¹² 1. Grup rivayetlerden Ahmed b. Hanbel'in 2. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹¹³ 1. Grup rivayetlerden, Ahmed b. Hanbel'in 2. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹¹⁴ 1. Grup rivayetlerden, Ahmed b. Hanbel'in 2. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹¹⁵ Bu rivayeti eserine alan sonraki asır müellifleri: Ebû Avâne el-İsferâyînî, **Mustahrecü Ebî Avâne**, I-V, (thk. Eymen Ârif ed-Dımeşkî), Daru'l-Ma'rife, I. bsk. Beyrût, 1415/1998, III/143, no: 4503.; ¹¹⁵ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mihrân el-İsfahânî, **el-Müsnedü'l müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim**, I-IV, (thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'i), Dâru'l Kutubi'l-

1.2. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi

Bu grupta “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi” veya “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi” şeklinde gelen ve ne zaman ve nerede söylendiğine dair herhangi bir açıklama içermeyen rivayeti ele alacağız

1.2.1 Bezzâr (v. 290/905)’ın Rivayet Metni

حدثنا محمد بن عمار بن صبيح حدثنا قبيصة بن عقبة حدثنا سفيان عن عوف عن خلاص عن أبي هريرة عن رسول الله : "لولا بنو إسرائيل لم يخنز اللحم و لولا حواء لم تخن انثى زوجها."

(Bezzâr) ← Muhammed b. Umâre b. Sabîh ← Kabisa b. Ukbe ← Süfyan ← Avf ← Hilâs ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi”¹¹⁶

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta’dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hilâs b. Amr: Tâbiînden¹¹⁷ olup nisbesi el-Hicrî¹¹⁸, el-Basrî’dir¹¹⁹. Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Utbe b. Mesûd ve Ammâr b. Yâsir’den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Câbir b. Ebî Hind, Ziyâd b. Ebî Müslim, Avf el-A’rabî, Katâde ve Mâlik b. Dinâr rivayette bulunmuştur¹²⁰.

Yahya b. Maîn¹²¹ ve İclî¹²² onu *sika* olarak nitelemiş, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davûd es-Sicistânî ise *sika sika* olarak tavsîf etmiştir¹²³.

İlmiyye, I. bsk. Beyrut, 1417/1996, IV/143, no: 3449., Bu rivayet, isnadda yer alan Ebû Ya’lâ’nın el-Müsned’inde zikredilmemektedir.; Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân el-Esbahânî, **el-Uzmâ**, I-V, (thk. Rıdâallah b. Muhammed İdris el-Mübarekfûrî), Dârü’l-Âsime, I. bsk. Riyâd, 1408, V/ 1584, no: 48. (bu rivayet metinleri içerisinde yer alan tüm raviler *sikadır*)

¹¹⁶ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-‘Atekî, **el-Müsned**, I-XIII, (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), Mektebetü’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, I. bsk., Medine, 1414/1993, XVI/291, no: 9499.

¹¹⁷ İclî, **Ma’rifetü’s-Sikât**, I/338, no: 416.

¹¹⁸ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, VII/109, no: 3035.; Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl** VIII/364, no: 1744.

¹¹⁹ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl** VIII/364, no: 1744.; İclî, **Ma’rifetü’s-Sikât**, I/338, no: 416.

¹²⁰ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl** VIII/365, no: 1744.

¹²¹ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl** VIII/365, no: 1744.

¹²² İclî, **Ma’rifetü’s-Sikât**, I/338, no: 416.

İbn Ebû Hâtım ravi hakkında *leyse bi'l kavi*¹²⁴ ifadesini kullanmış¹²⁵, İbn Hacer ise ikinci tabakadan, *sika*, *irsal* yapardı¹²⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak ravinin *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Avf el-A'râbî (59-146/679-763): Künyesi Ebû Sehl, lakabı İbn Ebî Cemîle, el-A'râbî, nisbesi ise el-Abdî, el-Hicrî, el-Basrî'dir¹²⁷. A'râb olmamasına rağmen daha çok A'râb lakabıyla bilinmektedir¹²⁸. H. 59 senesinde doğmuş¹²⁹, h. 146 yılında vefat etmiştir¹³⁰. Enes b. Sirîn, Hasan el-Basrî, Saîd b. Ebî Hasan, Süleyman b. Câbir, Muhammed b. Sîrîn ve Hilâs el-Hicrî'den rivayette bulunmuş; kendisinden de İbrahim b. Tahmân, Hevze, Hasan b. Ebî Ca'fer, İshak b. Yusuf, Nadr b. Şumeyl ve Ca'fer b. Hâris rivayette bulunmuştur¹³¹.

Yahya b. Maîn, onun hadiste *sika*¹³² olduğunu söylerken, Mervan b. Muâviye, *sadûk* olarak isimlendirilir¹³³ demiştir. Ebû Hâtîm *sadûk*¹³⁴, *sâlih*¹³⁵, olarak nitelemiş, Nesâî ise *sika*, *sebt*¹³⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hacer ravi hakkında altıncı tabakadan, *sika* olduğunu söylemiş, bununla beraber şîî, kader eleştiricisi olarak itham edildiğinin¹³⁷ ilave etmiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda ravinin *sadûk* olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Süfyân es-Sevrî (97-161/716-778): Künyesi Ebû Abdullah¹³⁸, nisbesi es-Sevrî, el-Kûfî'dir¹³⁹. H. 97 senesinde doğmuş, h. 161 yılında Basra'da vefat etmiştir¹⁴⁰.

¹²³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl* VIII/365, no: 1744.

¹²⁴ *Leyse bi'l kavi*, Zehebî, Irakî ve Sehâvî'ye göre *Leyse bi-Hucce* manasındadır. Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 163.

¹²⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl* VIII/365, no: 1744.

¹²⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 197, no: 1770.

¹²⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII/58, no: 264.

¹²⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/437, no: 4545.; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII/166, no: 302.

¹²⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII/296.

¹³⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/441, no: 4545.

¹³¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/437-439, no: 4545.

¹³² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/440, no: 4545.

¹³³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/440, no: 4545.

¹³⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl* XXII/440, no: 4545.; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII/15, no: 71.; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII/166, no: 302.

¹³⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl* XXII/440, no: 4545.

¹³⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl* XXII/440, no: 4545.; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII/166, no: 302.

¹³⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 433, no: 5215.

¹³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI/350, no: 2641.

¹³⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV/92, no: 2077.

Mansûr b. Mu'temir, Eyyûb es-Sahtiyânî, Süheyl b. Ebî Sâlih¹⁴¹, Avn b. Ebî Cüheyne ve Avn¹⁴² dan hadis rivayet etmiş; kendisinden de Kabîsa b. Ukbe, Ma'mer b. Râşid, Şu'be, İbn Üyeyne ve Yahya b. Saîd¹⁴³ rivayette bulunmuştur.

İbn Sa'd *sika, me'mûn, sebt, kesîru'l-hadîs, hüccet*¹⁴⁴, Yahya b. Maîn *emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs, sika*¹⁴⁵, İclî *sika, sebt, Sâhibu's-Sünnet*¹⁴⁶, İbn Hibbân *fıkıh, vera', hıfz ve itkân* yönünden döneminin büyüklerindendir¹⁴⁷ ifadesini kullanmıştır. Zehebî onu *imâm, şeyhü'l-İslam, seyyidü'l-huffâz*¹⁴⁸, İbn Hacer *sika, hâfız, fakîh, âbid, imâm, hüccet* olarak *tavsîf* etmiş, ravinin bazen tedlis yaptığını da eklemiştir¹⁴⁹.

Bu değerlendirmelere dayanarak ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Kabîsa b. Ukbe (v. 215/830): Tam adı Kabîsa b. Ukbe b. Muhammed b. Süfyan b. Ukbe b. Ebî Rebîa b. Cüneydîb b. Riâb b. Habîb b. Süvâe b. Âmir b. Sa'sa'a', künyesi Ebû Âmir, nisbesi es-Süvâî, et-Teymî, el-Kûfî'dir¹⁵⁰. H. 215 senesinin sefer ayında Kûfe'de vefat etmiştir¹⁵¹. Süfyan es-Sevrî, Yunus b. Ebî İshâk, Şerîke ve Hammâd b. Seleme'den hadis rivayet etmiş¹⁵²; kendisinden de Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir, Muhammed b. Umâre b. Sabîh ve Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe rivayette bulunmuştur¹⁵³.

Yahya b. Maîn onun hakkında “*her konuda sika bir ravidir ancak hadiste Süfyan kadar kavi değildir*” demiş, Ahmed b. Hanbel¹⁵⁴ ve Nesâî¹⁵⁵ *leyse bihi be's* ifadesinin kullanmıştır. İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiş¹⁵⁶, Zehebî ise *hâfız, sika*¹⁵⁷ sözleriyle onu *tevsik* etmiştir.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VI/350, no: 2641.

¹⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, X/219, no: 4716.

¹⁴² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IX/111, no: 199.

¹⁴³ Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, X/220, no: 4716.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VI/350, no: 2641.

¹⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, IV/225, no: 972.

¹⁴⁶ İclî, **Ma'rîfetü's-Sikât**, I/407, no: 625.

¹⁴⁷ İbn Hibbân, **Kitâbu's-Sikât**, VI/401-402.

¹⁴⁸ Zehebî, **Tezkiratu'l-Huffâz**, I/203, no: 198.

¹⁴⁹ İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 244, no: 2445.

¹⁵⁰ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl** XXIII/481, no: 4843.

¹⁵¹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VI/374, no: 2757.

¹⁵² Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, XI/493, no: 6899.

¹⁵³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl** XXIII/483, no: 4843.

¹⁵⁴ Zehebî, **Tezkiratu'l-Huffâz**, I/373, no: 370.

¹⁵⁵ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl** XXIII/487, no: 4843.

¹⁵⁶ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl** XXIII/487, no: 4843.

Yukarıdaki bilgilerden istifadeyle ravinin *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Umâre b. Sabîh: Nisbesi el-Kûffî'dir. Vekî'¹⁵⁸, den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Ahmed b. Muhammed b. Abdu'l-Kerîm rivayette bulunmuştur.

İbn Hibbân raviyi *Sikât*'ında zikretmiştir¹⁵⁹.

Hakkında yeterli malumat bulunmayan raviyi İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikretmesine dayanarak *sika* sayabiliriz.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl* ve *sahîhdir*.

1.2.2. Buhâri (v. 256/870)'nin Rivayet Metni 1

حدثنا بشر بن محمد أخبرنا عبد الله أخبرنا معمر عن همام عن أبي هريرة عن رسول الله
”لولا بنو إسرائيل لم يخنز اللحم و لولا حواء لم تخن انثى زوجها“.

(Buhârî) ← Bişr b. Muhammed ← Abdullah ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hureyre isnadıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi”¹⁶⁰

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750): Tam adı Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil b. Siyec, nisbesi el-Yemânî el-Ebnâvî es-San'ânî¹⁶¹, künyesi Ebû Ukbe'dir¹⁶². Kaynaklarda Hemmâm b. Münebbih'in doğum tarihi ile ilgili bir bilgi tespit edemedik.

¹⁵⁷ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/373, no: 370.

¹⁵⁸ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX/112.

¹⁵⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX/112.

¹⁶⁰ Buhari, Ebu Abdullah b. İsmail b. İbrahim, *el-Camiu's-Sahîh*, I-IX, Dâru Tavkı'n-Necât, I. bsk. Beyrut, 1422, Enbiya, 1, IV/103, no: 5.

¹⁶¹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V/510.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX/298, no: 6600; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, XI, 67.

¹⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX/298, no: 6600.

Kardeşi Vehb b. Münebbih h.34 senesinde doğmuştur¹⁶³ ve Hemmâm'dan daha küçüktür. Bu bilgidten hareketle onun bu tarihten önce doğmuş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Vehb b. Münebbih'in Hemmâm'dan daha büyük olduğu da söylenmiştir. Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer b. Hattab, Muaviye b. Ebu Süfyan ve Ebû Hüreyre'den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Ma'mer b. Râşid, Vehb b. Münebbih, Akıl b. Ma'kıl ve Ali b. Hasan b. Âteş rivayette bulunmuştur¹⁶⁴.

Yahya b. Main ve İclî *sika* olduğunu söylemiştir¹⁶⁵. İbn Hibbân onu *Sikât*'ında zikretmiş¹⁶⁶, Zehebî ise *sadûk* olarak değerlendirmiştir¹⁶⁷.

Hemmâm b. Münebbih, Buhârî ve Müslim'in üzerinde ittifak ettikleri bir ravidir. Onun sahîfesindeki hadislerin birçoğunu tahriç etmişlerdir.

Yukarıdaki bilgilerden istifadeyle ravinin *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Ma'mer b. Râşid, (95-153/714-770): Künyesi Ebû Urve, nisbesi el-Basrî' dir. Etbâü't-tâbiînden olup Yemen'de ikamet etmiştir¹⁶⁸. H. 95 veya 96 senesinde doğmuş, Hasan Basrî'nin cenazesinde bulunmuştur¹⁶⁹. H. 153 yılının ramazan ayı içerisinde de vefat etmiştir¹⁷⁰. Hemmam b. Münebbih, Abdullah b. Tâvûs, Sâbit el-Bünânî, Süleyman el-A'meş ve Katâde b. Diâme'den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Abdürrezzak b. Hemmâm, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. el-Haccâc ve Abdullah b. el-Mübârek rivayette bulunmuştur¹⁷¹.

Yahya b. Maîn, Zührî'nin hadîsleri konusunda Ma'mer'in İbn Uyeyne'den daha *sebt* olduğunu söylemiştir¹⁷². Onun hakkında İclî, *sika*, *sâlih*¹⁷³ ifadesini kullanmış, İbn

¹⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI/160, no: 6767.

¹⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX/299, no: 6600.

¹⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX/107, no: 453.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX/299, no: 6600.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI/67, no: 106.

¹⁶⁶ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V/510.

¹⁶⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, III/225, no: 5984.

¹⁶⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII/378, no:1631.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII/304, no: 6304.; Zehebî, *Siyer*, VII/6, no: 1

¹⁶⁹ Zehebî, *es-Siyer*, VII/6 no: 1

¹⁷⁰ Zehebî, *es-Siyer*, VII/14, no: 1.

¹⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII/305, no: 6104.

¹⁷² İbn Ebî Hâtim, *Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII/256, no: 1165.

¹⁷³ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, II/290, no: 1766.

Hibbân, *fakîh, mutkin, hâfız, verâ'* sahibi¹⁷⁴, Zehebî, *imâm, hâfız, şeyhü'l-İslâm*¹⁷⁵, İbn Hacer ise *sika, sebt, fâzıl* değerlendirmesini yapmıştır¹⁷⁶.

Cerh ve ta'dîl âlimlerin çoğunluğuna göre ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Abdullah b. Mübârek (v. 118/736): Tam adı Abdullah b. Mübârek b. Vâdih Hanzalî, künyesi Abdurrahman, nisbesi et-Temimî, et-Türkiî, el-Mervezî'dir¹⁷⁷. H. 181 senesinde vefat etmiştir¹⁷⁸. Malik b. Enes, Süfyâneyn, el-A'meş, Şu'be b. Haccâc, İbn Cüreyc, Leys, Hişâm b. Urve, Ma'mer b. Râşid ve Yahya b. Said'den hadis işitmiş; kendisinden de Süfyan es-Sevri, İbn Üyeyne, Ebû Bekr b. Ayyâş, Nuaym b. Hammad, Abdurrahman b. Mehdi ve Bişr b. Muhammed es-Sahtiyânî rivayette bulunmuştur¹⁷⁹.

İbn Sa'd onun hakkında *sika, me'mun*¹⁸⁰, *imam* ve *hüccet* değerlendirmesinde bulunmuş, ravinin ilim almak için Irak, şam, yemen, mısır ve hicaz'a rihleler düzenlediğini de eklemiştir¹⁸¹. İclî, *Sikat*'ında zikredip *sika, sebt, sâlih* olduğunu söylemiş¹⁸², Zehebî ise *hâfız, allâme, şeyhu'l-islam* olarak tavsîf etmiştir¹⁸³.

Yapılan değerlendirmelerden ravinin ittifakla *sika* olduğu anlaşılmaktadır.

Bişr b. Muhammed es-Sahtiyânî (v. 224/839): Künyesi Ebu'l-Muhammed el-Mervezî, nisbesi ise Sahtiyânî'dir¹⁸⁴. Onuncu tabakadan olup h. 224 senesinde vefat etmiştir¹⁸⁵. Abdullah b. Mübarek, Ma'mer b. Râşid ve Fadl b. Musa es-Sinânî'den hadis almıştır¹⁸⁶. Kendisinden de Buhârî, Ahmed b. Seyyâr e-Mervezî ve Ca'fer b. Muhammed b. Hasan e-Firyâbî hadis nakletmiştir¹⁸⁷.

¹⁷⁴ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII/484.

¹⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, VII/5, no: 1.

¹⁷⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzib*, s. 541, no: 6809.

¹⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/5, no: 3520.

¹⁷⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, I/591, no: 2941.

¹⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/5, no: 3520.

¹⁸⁰ Me'mûn, Ta'dilin, Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır, yani ihtibâr için alınır. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 175.

¹⁸¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII/263, no: 3643.

¹⁸² İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, II/54, no: 959.

¹⁸³ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/201, no: 260.

¹⁸⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/84, no: 1771.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzib*, s. 131, no: 701.

¹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV/145, no: 705.

¹⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV/145, no: 705.

Buhâri, ravi hakkında konuşmamış¹⁸⁸, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikredip Mürciî olduğunu söylemiştir¹⁸⁹. Zehebî ravi hakkındaki sorulara sukût etmiş¹⁹⁰, İbn Hacer ise *sadûk* olarak nitelemiştir¹⁹¹.

Muhaddislerin değerlendirmelerine dayanarak ravinin *sika* olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl* ve *sahîhdir*.

1.2.3. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in Rivayet Metni

حدثنا محمد بن جعفر حدثنا عوف عن خلاص بن عمرو الهجري قال: قال ابي هريرة قال رسول الله
”لولا بنو إسرائيل لم يخزن اللحم و لولا حواء لم تخن انثى زوجها الدهر.“

(Ahmed b. Hanbel) ← Muhammed b. Ca'fer ← Avf ← Hilâs b. Amr el-Hecri
← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
“İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi”¹⁹²

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hilâs b. Amr¹⁹³.

Avf el-A'râbî (59-146/7679-63)¹⁹⁴

Muhammed b. Ca'fer (v. 194/810): Künyesi Ebû Abdullah, nisbesi el-Basrî, lakâbı Ğunder'dir¹⁹⁵. H. 193 veya 194 yılında Basra'da, Muhammed b. Harun'un

¹⁸⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/84, no: 1771.

¹⁸⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VIII/139.

¹⁹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, I/269, no: 592.

¹⁹¹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 131, no: 701.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV/595, no: 7972.

¹⁹³ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr'ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹⁹⁴ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr'ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/216, no: 3339; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/5, no: 5120; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX/96, no: 129.

hilafeti döneminde vefat etmiştir¹⁹⁶. Saîd b. Ebî Arûbe, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Abdûlmelik b. Cüreyc, Ma'mer b. Râşid ve Hîşam b. Hassân ve Avf el-A'rabî'den¹⁹⁷ hadis almıştır. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Abdullah b. el-Hakem, Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. el-Misver, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. Amr b. Cebele, Muhammed b. el-Müsennâ, Muhammed b. el-Velîd, İshak b. Râhûye, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Osman b. Ebî Şeybe rivayette bulunmuştur¹⁹⁸.

Ravi hakkında İbn Sa'd¹⁹⁹ ve Yahya b. Maîn²⁰⁰ *sika* ifadesini kullanmıştır. İclî, *sika*²⁰¹, İbn Hibbân ise *Sikât*'ında zikredip, kendisinde gaflet olmakla beraber insanların en iyilerinden ve kitabının en sahîh kitaplardan olduğunu eklemiştir²⁰². Zehebî, *hâfız, mutkin, mucevvid* olmakla beraber onda gaflet olduğunu bildirmiştir²⁰³. İbn Hacer, *sika, sahîhu'l-kitâb*, ancak onda gaflet vardır²⁰⁴ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yapılan değerlendirmelerden ravide gaflet olmakla birlikte, *tevsîk* edenlerin çokluğu sebebiyle *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl ve sahîhdir*.

1.2.4. Buhârî (v. 256)870)'nin Rivayet Metni 2

حدثني عبد الله بن محمد الجعفي حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام عن أبي هريرة قال : قال رسول الله : "لولا بنو إسرائيل لم يخزن اللحم و لولا حواء لم تخن انثى زوجها الدهر" .

(Buhârî) ← Abdullah b. Muhammed el-Cu'fî ← Abdurrezzak ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/2216, no: 3339; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/9, no: 5120; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX/98, no: 129.

¹⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/5-6, no: 5120; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX/96, no: 129.

¹⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/6, no: 5120.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/216, no: 3339.

²⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII/221, no: 1223.

²⁰¹ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, II/235, no: 1572.

²⁰² İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX/50.

²⁰³ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I/300-301, no: 281.

²⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 472, no: 5787.

etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi”²⁰⁵

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta’ dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)²⁰⁶.

Ma’mer b. Raşid (v. 153/770)²⁰⁷.

Abdürrezzâk b. Hemmâm (126-211/744-827): Künyesi Ebu Bekr, nisbesi el-Himyerî, el-Yemanî, es-San’ânî’dir²⁰⁸. H. 126 senesinde doğmuş, h. 211 yılının şevval ayı içerisinde vefat etmiştir²⁰⁹. İbrahim b. Ömer b. Keysân el-San’ânî, İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahya el-Eslemî, İbrahim b. Meymûn es-San’ânî, Hişam b. Hassân, Ma’mer b. Râşid ve İbn Cüreyc’den hadis nakletmiştir²¹⁰. Kendisinden de Süfyan b. Üyeyne, Mu’temir b. Süleyman, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Râfi’, Ahmed b. Yusuf Ebu Seriyeye, Muhammed el-Cu’fi ve Seleme b. Şebîb en-Neysâbûrî nakilde bulunmuştur²¹¹.

İclî, *Sikât*’ında zikredip şîi değerlendirmesinde bulunmuş²¹², İbn Hibbân ise *Sikât*’ında zikretmiş ve hafızasından rivayette bulunduğu zaman hata ettiğini ve Şîi olduğunu söylemiştir²¹³.

Zehebi ve İbn Hacer, *âlim, hâfızu’l-kebîr, sika, sebt*, Şîi, ravilerin en sağlamı gibi lafızlarla *tevsîk* etmişlerdir²¹⁴. Ravinin ömrünün sonlarını âmâ olarak geçirdiği ve hıfzında ise ihtilât meydana geldiği nakledilen bilgiler arasındadır²¹⁵.

Sika, sebt, âlim, hâfız gibi lafızlarla *tevsîk* edilen ravi bazı açılardan tenkit edilmiştir. Bunlar kizb, teşeyyû/Şîi gibi hadis rivâyeti açısından ağır tenkitlerdir. Bunların başında kaynaklarda, Abdurrezzâk’ın teşeyyû/Şîilik ithamıyla tenkit edilmesi

²⁰⁵ Buhâri, **es-Sahîh**, Enbiya, 25, IV/129, no: 2

²⁰⁶ 2. Grup rivayetlerden, Buhâri’nin 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁰⁷ 2. Grup rivayetlerden, Buhâri’nin 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁰⁸ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, XVIII/52, no: 3415; Zehebi, **Siyer**, VIII/564, no: 220.

²⁰⁹ Zehebî, **Siyer**, IX/565-580, no: 220.

²¹⁰ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, XVIII/54, no: 3415.

²¹¹ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, XVIII/55, no: 3415.

²¹² İclî, **Ma’rifetü’s-Sikât**, II/93, no: 1097.

²¹³ İbn Hibbân, **Kitâbu’s-Sikât**, VIII/412.

²¹⁴ Zehebî, **Siyer**, IX, 563; İbn Hacer, **Takrîbu’t-Tehzîb**, s. 354, no: 4064.

²¹⁵ Zehebî, **el-Kâşif**, I/601, no: 3362.

gelir²¹⁶. Nitekim Zehebî de bu konuda şöyle diyor: “Abdurrezzak’a Şîliği isnâd ediyorlar. Hâlbuki o, bunda aşırı değildi. Bilakis sadece Hz. Ali’yi seviyor ve onun katillerine buğzediyordu.”²¹⁷

Abdurrezzâk’ın şîliği hakkında ve onun bu konudaki ifratı ile ilgili bir soruya Ahmed b. Hanbel “ Ben ondan bu konuda (Şîliğe delalet edecek) bir şey işitmedim” diyerek cevap vermiştir²¹⁸.

Bir diğer iddia da Abdurrezzâk’ın kizb ile itham edilmesidir. Ukaylî (v. 322), *Kitâbu'd-Duâfa* isimli eserinin Abdurrezzâk’ın biyografisine ayırdığı bölümünde, Abbas b. Abdulazîm’in, “Allah’tan başka ilah olmadığına yemin ederim ki, hiç şüphesiz Abdurrezzâk yalancıdır.” dediğini nakleder. Zehebî, bu ithamı nedeniyle Abbas’ı kimsenin ciddiye almadığını söyler ve “bilakis, vallahi Abbas yemininde sadık değildir” diyerek şiddetle onu tenkit eder²¹⁹. Yine Yahya b. Maîn’in, "Abdurrezzâk, İslâm’dan irtidat etmiş olsaydı bile, biz onun hadislerini terk etmezdik”²²⁰ sözü ravinin güvenilirliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Muhtemelen Abbâs b. Abdü’l-Azîm’in değerlendirmesi, ravinin gözlerini kaybedip hafızasının bozulduğu dönemle alakalıdır.

Yapılan değerlendirmelerden ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Abdullah b. Muhammed el-Cu’fî (v. 229/844): Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ca’fer b. el-Yemân, künyesi Ebu Ca’fer el-Buhârî, nisbesi el-Cu’fî, el-Buhârî’dir²²¹. H. 229 yılında vefat etmiştir²²². Süfyan b. Üyeyne, Mervan b. Muaviye, Hişam b. Yusuf, Abdurrahman b. Mehdî, Züheyr b. Harb, Fudayl b. İyâd, Abdullah b. Numeyr, Abdurrezzak el-San’anî, Ebû Davud Süleyman b. Davud et-Tayâlisî ve Veki’ b. Cerrâh’dan hadis rivayet etmiş²²³; kendisinden Buhârî, Abdullah b.

²¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVIII, 59-60.; Zehebî, *es-Siyer*, IX, 564.; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzib*, I, 354.

²¹⁷ Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffâz*, I-IV, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., I/364, no: 66.

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Kitabü’l-İlel ve Ma’rifeti’r-Rical*, I-IV, (thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas), Daru’l-Hâni, II. bsk., Riyad, 1422/2001, II/59.

²¹⁹ Zehebî, *es-Siyer*, IX/571, no: 220

²²⁰ Zehebî, *es-Siyer*, IX/573, no: 220

²²¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI/59, no: 3536.

²²² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI/63, no: 3536.

²²³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI/59, no: 3536.

Abdurrahman ed-Dârimî, Ebû Zûr'a, Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî ve Tirmizî rivayette bulunmuştur²²⁴.

İbn Ebi Hâtim onu *sadûk* olarak nitelemiş²²⁵, İbn Hibban, *Sikât*'ında zikredip onun *itkân* sahibi olduğunu ilave etmiştir²²⁶. Zehebî ise onun hakkında *sadûk*, *adalet*, *itkân*²²⁷, *zabt* ehli olarak değerlendirme yapmıştır²²⁸.

Yukarıdaki malumatlar ravinin *sika* olduğunu göstermektedir.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl* ve *sahîhdir*.

1.2.5. İbn Tahmân (v. 163/870)'ın Rivayet Metni

عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْلَا بُنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْتَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلَا حَوَاءُ لَمْ تَخُنْ امْرَأَةً زَوْجَهَا الدَّهْرَ. اللَّهُ

(İbn Tahmân) ← Mûsâ b. Ukbe ← Safvân b. Süleyym ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi”²²⁹

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebu Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Atâ b. Yesâr (v. 94/713): Künyesi Ebû Muhammed²³⁰, nisbesi el-Hilâlî, el-Medenî'dir²³¹. H. 94 senesinde vefat etmiştir²³². Ebû Hureyre, Muâz b. Cebel, Muâviye

²²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI/60, no: 3536

²²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/162, no: 745.

²²⁶ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VIII/354.

²²⁷ İtkân, ravinin hadis öğrenim ve öğretiminde, bu arada öğrendiği hadisi korumada çok titiz olması. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 144.

²²⁸ Zehebî, *Siyer*, X/660, no: 238.

²²⁹ İbn Tahmân, Ebû Saîd İbrahim b. Tahmân, *Meşyehatü İbn Tahmân*, (thk. Muhammed Tâhir Mâlik), Mecmua'l luğati'l-Arabiyye, Dimeşk, 1403/1983, I/73, no: 22.

²³⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-XII, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1379/1960, VI/461, no:2992.

b. Hakem ve Ebî Eyyûb el-Ensârî'den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Safvân b. Süleym, Amr b. Dinâr, Zeyd b. Eslem ve Muhammed b. Amr b. Atâ rivayette bulunmuştur²³³.

Hişâm b. Urve (v. 146/763) “*Atâ b. Yesâr’dan daha hayırlı bir kâdı görmedim*” demiş²³⁴, İshâk b. Mansûr ravi hakkında Yahya b. Maîn (v. 233/848), Ebû Zûr’a (v. 264/878) ve Nesâî (v. 303/916)’nin *sika* dediğini nakletmiştir²³⁵. Zehebî (v. 748/1348) ise *sika* değerlendirmesinde bulunmuştur²³⁶.

Verilen bilgiler ışığında ravinin *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Safvân b. Süleym (v. 132/750): Künyesi Ebû Abdullah²³⁷, Ebu’l-Hâris, nisbesi el-Kureşî, ez-Zührî, el-Medenî’dir²³⁸. H. 132 yılında Medine’de vefat etmiştir²³⁹. İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Atâ b. Yesâr ve Saîd b. Seleme’den hadis nakletmiş; kendisinden de Mûsâ b. Ukbe, Yezid b. Ebî Habîb, İbn Cüreyc ve Mâlik, Leys b. Sa’d nakilde bulunmuştur²⁴⁰.

İbn Sa’d (v. 230/845) onu *sika*, *kesîru’l-hadis*, *âbid*²⁴¹ olarak nitelemiş, Ali b. el-Medînî (v. 234/849) *sika* olduğunu söylemiştir. İclî (v. 261/875), Ebû Hâtîm (v. 277/891), Nesâî *sika*²⁴² değerlendirmesinde bulunmuş, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903), babasının Safvân hakkında “*sika, Allah’ın sâlih kullarının hayırlılarından*” dediğini nakletmiştir. Zehebî *sika*, *hüccet*²⁴³, İbn Hacer (v. 852/1448) ise *sika*, *âbid*, *kader eleştiricisi*²⁴⁴ olduğunu söylemiştir.

²³¹ Mizzî, Cemalüddîn Ebu’l-Haccâc Yûsuf, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, I-XXXV, (thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf), Muessetü’r-Risâle, VI. Bsk., Beyrut, 1415/1994, XX/125, no: 3946.

²³² İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Hâşimî el-Basrî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, I-VIII, (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, I. bsk. Beyrut, 1410/1990, III/136, no: 718.

²³³ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XX/125, no: 3946.

²³⁴ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VI/461, no: 2992.

²³⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XX/127, no: 3946.

²³⁶ Zehebî, Şemsü’d-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratu’l-Huffâz*, I-IV, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., I/70, no: 80.

²³⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V/417, no: 1221.; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XIII/184, no: 2882.

²³⁸ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XIII/184, no: 2882.

²³⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V/417, no: 1221.

²⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I-XXV, (thk. Şuayb el-Arnâvût), Müessesetu’r-Risâle, II. Bsk., Beyrut, 1404/1984, X/364, no: 165.

²⁴¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V/417, no: 1221.

²⁴² Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XIII/184, no: 2882.

²⁴³ Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffâz*, I/101, no: 120.

²⁴⁴ İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu’l-Fadl el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, (thk. Muhammed ‘Avvâme), Dâru’r-Raşîd, III. Bsk., Halep, 1411/1991, s. 276, no: 2933.

Cerh ve ta'dîl âlimlerinin tevsîkine dayanarak ravinin *sika* olduğunu söyleyebiliriz.

Mûsâ b. Ukbe (v. 141/759): Künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Kureşî, el-Esedî, el-Mitrafî²⁴⁵, dir. H.141 senesinde Medine'de vefat etmiştir²⁴⁶. Safvân b. Süleym, İshâk b. Yahya, Abdullah b. Dinâr ve Atâ b. Ebî Mervân'dan hadis rivayet etmiş; kendisinden de İbn Tahmân, İsmail b. Ca'fer ve Süfyan b. Üyeyne rivayette bulunmuştur²⁴⁷.

İbn Sa'd, Yahya b. Maîn, İclî, Ebû Hâtim ve Nesâî *sika*²⁴⁸ değerlendirmesinde bulunmuş, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasının ravi hakkında *sika* dediğini naklemiştir²⁴⁹. İbn Hibbân (v. 354/965) raviyi *Sikât*'ında zikretmiş²⁵⁰, İbn Hacer *sika*, *fakîh*, meğazide *imam*²⁵¹ olduğunu ifade etmiştir.

Verilen bilgilere dayanarak ravinin *sika* olduğu söylenebilir.

Raviler hakkında verilen bilgilerden ravilerin *sika* oldukları ve aralarında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buna dayanarak hadisin senedinin *muttasıl* ve *sahîh* olduğu söylenebilir²⁵².

1.3. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmaz, Yemek Bozulmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Sened Açısından Tenkidi

Bu grupta “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*”, “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*” şeklinde

²⁴⁵ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIX/115, no: 6282.

²⁴⁶ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIX/121, no: 6282.

²⁴⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIX/116-118, no: 6282.

²⁴⁸ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIX/120, no: 6282.

²⁴⁹ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIX/120, no: 6282.

²⁵⁰ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî, **Kitâbu's-Sikât**, I-X, Matbaâtu Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, I. Bsk., Haydarabad, 1393/1973, V/404.

²⁵¹ İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 552, no: 6992.

²⁵² Bu rivayeti eserine alan sonraki asır müellifleri: Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Neysâbûrî, **el-Müstedrek**, I-IV, (thk. Mustafa Abdü'l-Kadir Ata'), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.bsk., Beyrut, 1411/1990, IV/154, no: 7341. (Bu rivayet metinleri içerisindeki tüm raviler *sikadır*)

gelen ve ne zaman ve nerede söylendiğine dair herhangi bir açıklama içermeyen rivayeti ele alacağız.

1.3.1. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in Rivayet Metni

حدثنا محمد بن جعفر حدثنا عوف عن خلاص بن عمرو الهجري قال: قال ابي هريرة قال رسول:

”لولا بنو إسرائيل لم يخنز اللحم ولم يخبث الطعام و لولا حواء لم تخن انثى زوجها.“

(Ahmed b. Hanbel) ← Muhammed b. Ca’fer ← Avf ← Hilâs b. Amr el-Hecri
← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
“İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi”²⁵³

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta’dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hilâs b. Amr²⁵⁴.

Avf el-A’râbî (59-146/679-763)²⁵⁵.

Muhammed b. Ca’fer (v. 194/810)²⁵⁶.

Raviler hakkında verilen bilgilerden ravilerin *sika* oldukları ve aralarında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buna dayanarak hadisin senedinin *muttasıl* ve *sahîh* olduğu söylenebilir.

1.3.2. İbn Râhûye (v. 238/853)'nin Rivayet Metni

أخبرنا المعتمر بن سليمان قال سمعت عوفا الا عرابي يحدث عن خلاص بن عمرو الهجري عن أبي هريرة عن رسول الله قال: ”لولا بنو إسرائيل لم يخنز اللحم ولم يخبث الطعام و لولا حواء لم تخن انثى زوجها“

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, XV/595, no: 7834.

²⁵⁴ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr’ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁵⁵ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr’ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁵⁶ 2. Grup rivayetlerden, Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

(İbn Râhûye) ← Mu'temir b. Süleyman ← Avf el-A'rabi ← Hilas b. Amr el-Hecri ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi”²⁵⁷

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hilâs b. Amr²⁵⁸.

Avf el-A'râbî (59-146/679-763)²⁵⁹.

Mu'temir b. Süleyman (106-187/725-803)²⁶⁰: Künyesi Ebû Muhammed, nisbesi et-Temîmî, el-Basrî'dir²⁶¹. H. 106 yılında doğmuş, h. 187 senesinde vefat etmiştir²⁶². Leys b. Ebî Süleym, Avf el-A'rabi, Hâlid el-Hazzâ, Muhammed b. Amr b. Alkame ve Ma'mer b. Râşid'den hadis rivayet etmiş²⁶³; kendisinden de Hüseyin b. Hasan el-Mervezî, Amr b. Ali es-Sayrafi, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve Abbas b. Velid en-Nursî hadis rivayet etmiştir²⁶⁴.

İbn Sa'd²⁶⁵ ve Ali b. el-Medîni²⁶⁶ sika olduğunu söylemiştir. İclî *Sikât*'ında zikretmiştir²⁶⁷. Ebû Hâtim er-Râzî sika, *sadûk*²⁶⁸ değerlendirmesini yapmış, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş²⁶⁹, Zehebî onu *hâfız*, sika²⁷⁰ olarak nitelemiştir. İbn Hacer ise sika olduğunu söylemiştir²⁷¹.

Yapılan değerlendirmelerden bu ravinin de sika olduğu sonucu çıkmaktadır.

²⁵⁷ İbn Râhûye, İshak b. İbrahim b. Mahled, **el-Müsned**, I-V, (thk. Abdülğafur Abdülhakk Hüseyin Bürr el-Belûşi), Mektebetu Dâru'l-İmân, I. bsk., Medine, 1415/1995, I/168, no: 115.

²⁵⁸ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr'ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁵⁹ 2. Grup rivayetlerden, Bezzâr'ın rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁶⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/213, no: 3319.

²⁶¹ Buhârî, **et-Târîhu'l-Kebîr**, VIII/49, no: 2110.

²⁶² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/213, no: 3319.

²⁶³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXVIII/251, no: 6080.

²⁶⁴ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXVIII/252-253, no: 6080.

²⁶⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, VII/213, no: 3319.

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VIII/402-403, no: 1845.

²⁶⁷ İclî, **Ma'rifetü's-Sikât**, II/286, no: 1755.

²⁶⁸ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VIII/403, no: 1845.

²⁶⁹ İbn Hibbân, **Kitâbu's-Sikât**, VII/521-522.

²⁷⁰ Zehebî, **Tezkiratu'l-Huffâz**, I/266, no: 251.

²⁷¹ İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 539, no: 6785.

Raviler hakkında verilen bilgilerden ravilerin *sika* oldukları ve aralarında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buna dayanarak hadisın senedinin *muttasıl* ve *sahîh* olduğu söylenebilir.

1.3.3. Müslim (v. 261/875)'in Rivayet Metni

حدثنا محمد بن رافع حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام بن منبه هذا ما حدثنا ابو هريرة : قال رسول الله : " لولا بنو إسرائيل لم يخبث الطعام و لم يخنز اللحم و لولا حواء لم تخن انثى زوجها الدهر " .

(Müslim) ← Muhammed b. Rafi'i ← Abdurrezzak ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hureyre isnâdıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı yemek bozulmaz et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi”²⁷²

Rivayetin senedindeki ravilerin cerh ve ta'dil açısından değerlendirmeleri:

Ebû Hureyre (v. 58/678): Sahabidir.

Hemmam b. Münebbih (v. 132/750)²⁷³.

Ma'mer b. Raşid (v. 153/770)²⁷⁴.

Abdürrezzek b. Hemmâm (v. 211/827)²⁷⁵.

Muhammed b. Râfi' (v. 245/860): Künyesi Ebu Abdullah, nisbesi el-Kuşeyrî, en-Neysâbûrî'dir²⁷⁶. H. 170 Senesinde doğmuş²⁷⁷, h. 245 yılında vefat etmiştir²⁷⁸. Süfyan b. Üyeyne, Veki' b. Cerrâh, Abdurrezzâk es-San'ânî, Yahya b. Âdem, Süleymân b. Dâvud et-Tayalîsî ve Muhammed b. İsmâîl b. Ebû Fudeyk'den hadis almış²⁷⁹; kendisinden de Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, Ebû Zür'a, Ebû Bekr b.

²⁷² Müslim, *es-Sahih*, Radâ, 1470, II/1092.

²⁷³ 2. Grup rivayetlerden, Buhârî'nin 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁷⁴ 2. Grup rivayetlerden, Buhârî'nin 1. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁷⁵ 2. Grup rivayetlerden, Buhârî'nin 2. rivayetinde tanıtılmış olup sikadır.

²⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/192, no: 5209.

²⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/194, no: 5209.

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/195, no: 5209.

²⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/192, no: 5209.

Huzeyme, Ebû'l-Leys, Ahmed b. Seleme ve Muhammed b. Nuaym en-Neysâbü'rî hadis nakletmiştir²⁸⁰.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Zür'a'nın Muhammed b. Râfî' hakkında *şeyh ve sadûk* dediğini nakletmiştir²⁸¹. Nesâî onu *sika, me'mûn* ve *sebt* olarak nitelemiştir²⁸², İbn Hibbân raviyi *Sikât*'ında zikretmiş, *fâdıl* ve *takva sahibi* olduğunu eklemiştir²⁸³. İbn Hacer ise *sika*, on birinci tabakadandır²⁸⁴ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Verilen bilgiler ışığında ravinin *sika* olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda nakledilen bilgilerde raviler arasında *muasarâtın* yanısıra hoca talebe ilişkisinin de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca ravilerin tamamı *sikadır*. Dolayısıyla hadisin senedi *muttasıl* ve *sahîhdir*.

1.3.4. Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)'in Rivayet Metni

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا بُنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْبُثِ الطَّعَامُ، وَلَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلَا حَوَاءُ لَمْ تَخُنْ أَنْتِ زَوْجَهَا الدَّهْرُ".

(Hemmâm b. Münebbih), Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “İsrailoğulları olmasaydı yemek bozulmaz et kokmazdı, Havva olmasaydı hiçbir zaman kadın kocasına ihanet etmezdi”²⁸⁵

Tâbiînden olan Hemmâm b. Münebbih'in sahabî raviyi zikretmemesinden dolayı bu rivayet *mürseldir*²⁸⁶.

²⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/193, no: 5209.

²⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/194, no: 5209.

²⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX/194, no: 5209.

²⁸³ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX/102.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 478, no: 5876.

²⁸⁵ Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfe*, I, (thk. Ali Hasan Ali Abdü'l-Humeyd), Mektebetü'l-İslâmî, I. bsk., Beyrut, 1407/1987, I/42, no: 57.;

²⁸⁶ Bu rivayeti eserlerine alan sonraki asır müellifler: İbn Hibbân, Ebû Hâtim et-Temimi el-Büstî, *es-Sahîh*, I-XVIII, (thk. Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1993, IX/477, no: 469.; İbn Hezlem, Ebû'l-Hasan el-Kâdî Ahmed b. Süleyman b. Eyyüb, *Meşyehatü ibn Hezlem*, I. bsk. yy. 2004, I/18, no: 17.; Ebû Avâne, *Mustahrec*, II/142, no: 452.; Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Ferrâ, *Şerhu's-Sünne*, I-XVI, (thk. Şuayb b. Arnavûd Züheyr es-Şâviş), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983, IX/164, no:2335.; Ebû Nu'aym, *el-Müsnedü'l müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*, IV/143, no: 3450. ; Nureddîn Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, II, (thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî), Merkezi hidmeti'l-sünneti ve's şîret'i'n-nebeviyye, I. bsk., Medine, 1413/ 1912, I/553,

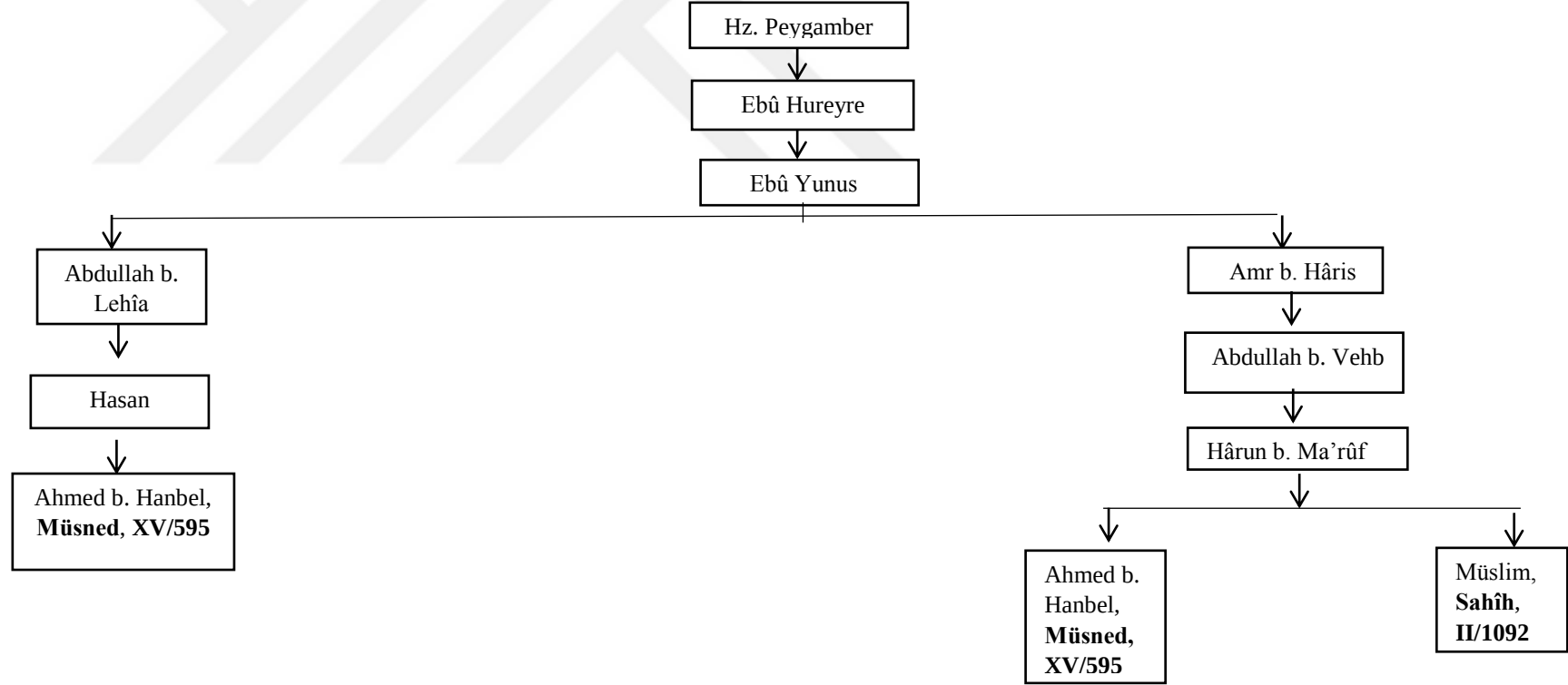
1.4. Rivayetlerin İsnad Şemaları

1.4.1. Rivayet Metinlerine Göre

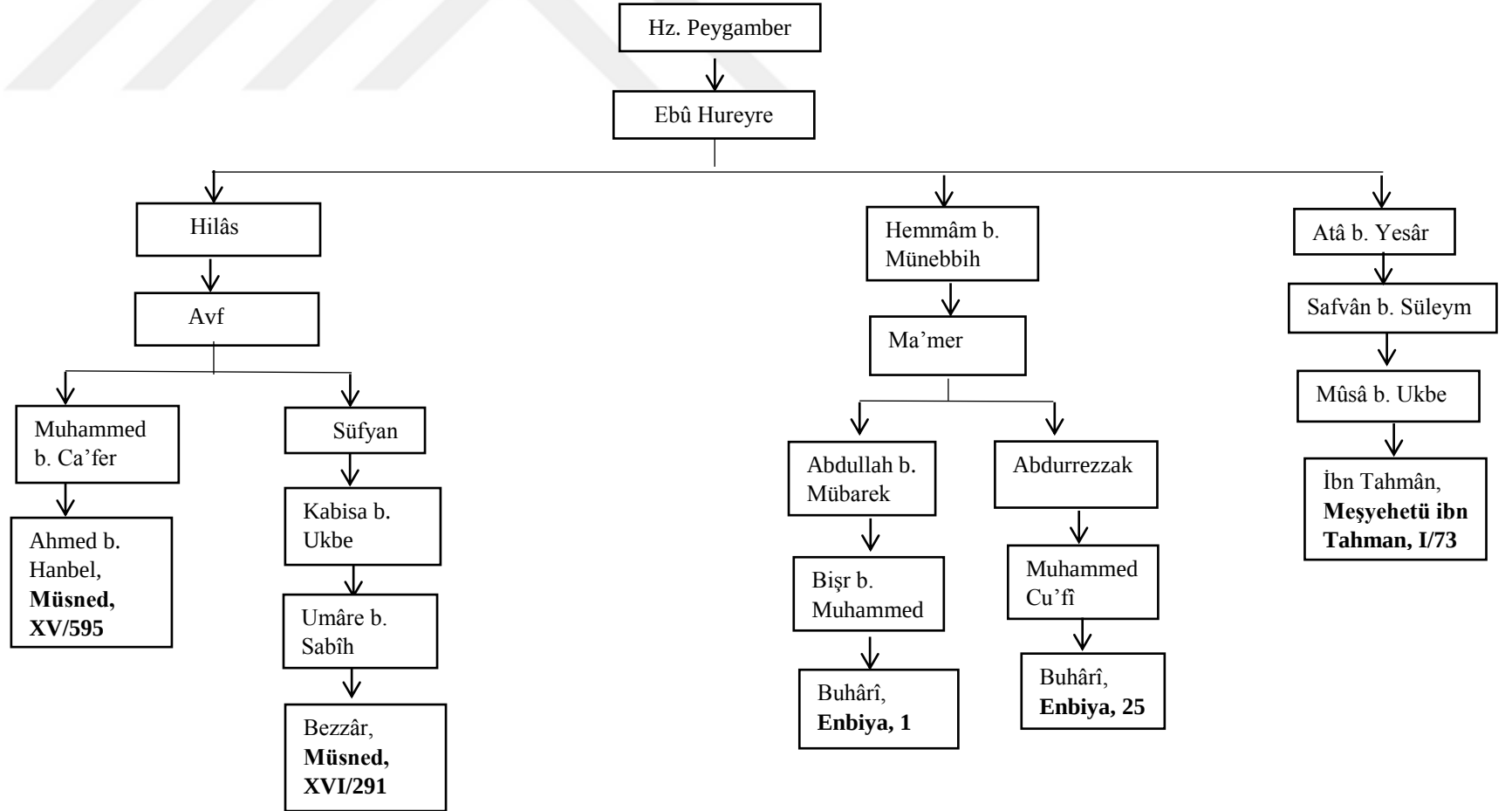
Bu bölümde yaptığımız gruplandırmalar esas alınarak isnâd şemaları oluşturulacaktır.

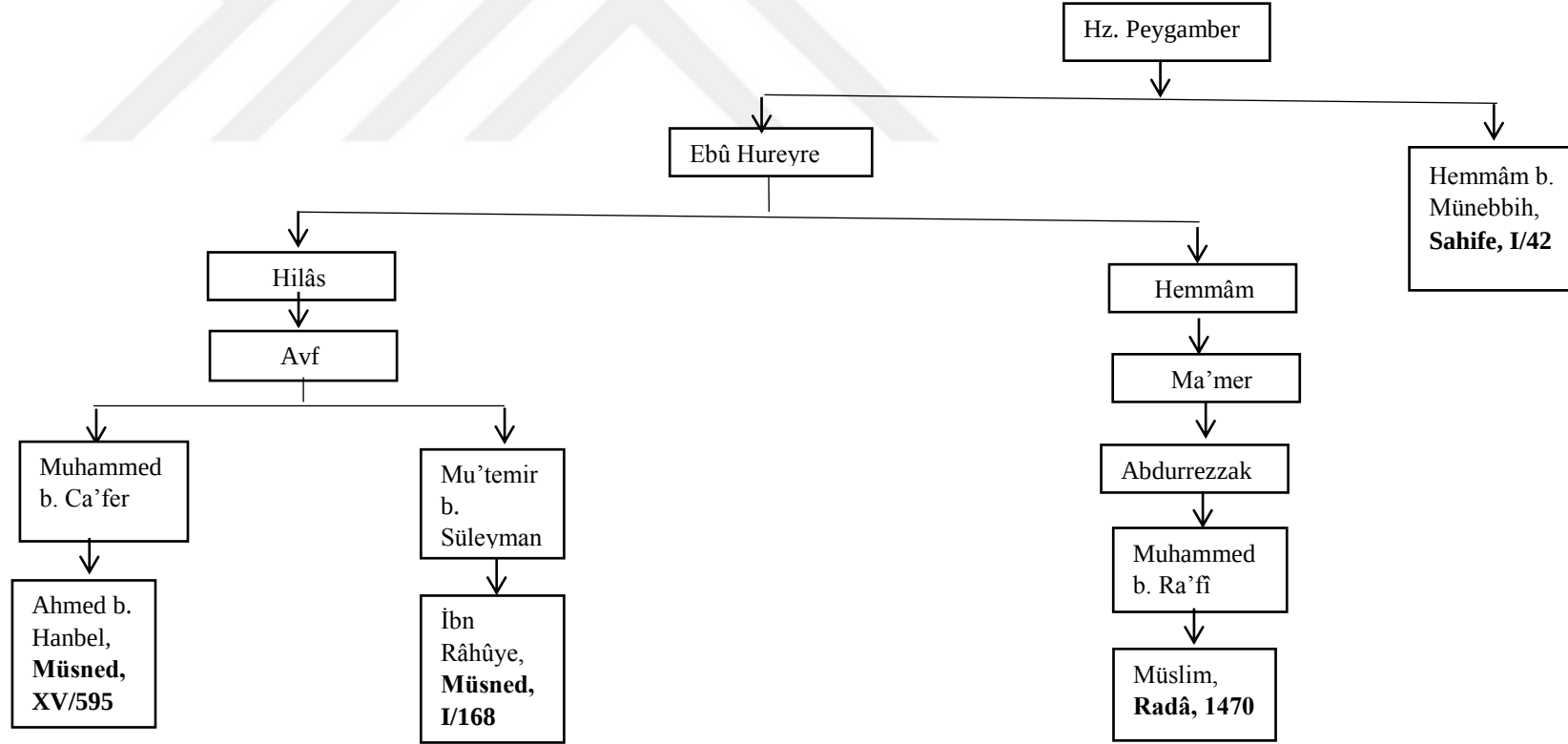
1.4.1.1. “Havva Olmasadı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Ortak İsnâd Şeması

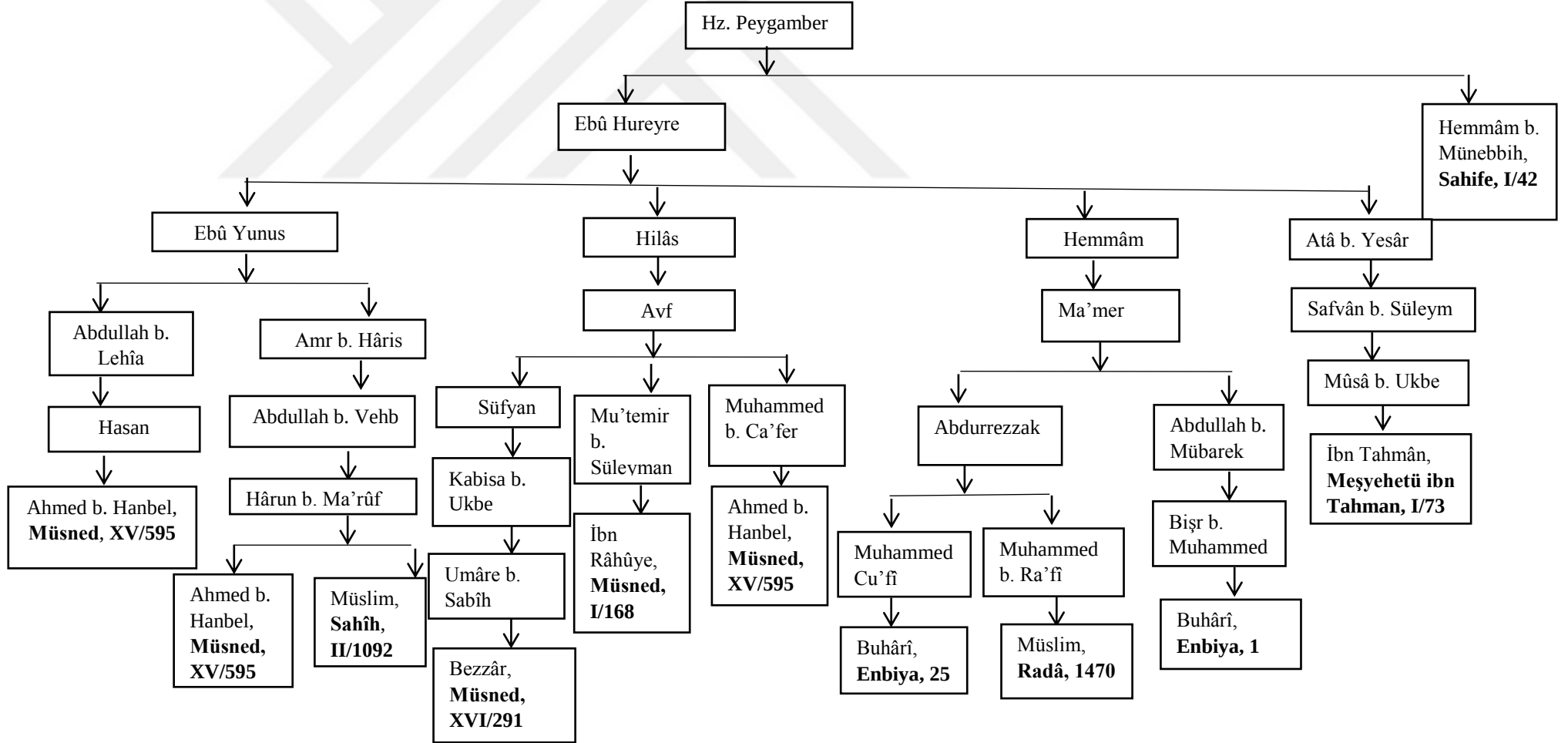
1.4.1.2. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Ortak İsnâd Şeması

1.4.1.3. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmaz, Yemek Bozulmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Şeklinde Gelen Rivayet Metninin Ortak İsnâd Şeması

1.4.1.4. Tüm Grup Rivayetlerin Ortak İsnad Şeması

1.5. Genel Değerlendirme

Araştırma konusunu oluşturan rivayet, hicri ilk üç asır hadis müsennafatı içerisinde tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)'in *es-Sahîfe*'sinde geçmektedir. Ayrıca İbn Tahmân (v. 136/754)'ın *Meşyeha*'sında, İshâk b. Râhûye (v. 238/853) ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/856)'in *el-Müsned*'lerinde yer almaktadır. Kütüb-i sitte içerisinde de Buhârî (v. 256/870) ve Müslim (v. 261/875) tarafından rivayet edilen bu hadis, Bezzâr (v. 292/905)'ın *el-Müsned*'inde de nakledilmiştir.

Bu rivayet sahabe olarak Ebû Hureyre'den, tabiîn olarak ise Ebû Yunus es-Süleym, Hemmâm b. Münebbih, Hilâs el-Hicrî ve Atâ b. Yesâr tarafından nakledildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Ebû Hureyre ← Hemmâm ← Ma'mer ← Abdurrezzak tarikinde rivayete ek olarak “*hiçbir zaman*” ifadesinin eklendiğini, Ebû Hureyre ← Ebû Yunus ← Amr b. Hâris ← İbn Vehb tarikinde ise ilgili rivayetin sadece “*Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” kısmının yer aldığını müşahade ettik.

Mezkûr hadisin bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla hicri ilk üç asırdaki tariklerinin sayısı on ikidir. Bu tariklerin tamamı *merfû* rivayetlerdir. Tariklerin onunun senedi *sahîh*, ikisinin ise *zayıftır*. *Zayıf* sayılma nedenleri ise şunlardır: A grubu rivayetlerden Ahmed b. Hanbel'in rivayetinin *zayıf* sayılması senedde geçen Abdullah b. Lehâ isimli ravinin *cerh* edilmesinden kaynaklanmaktadır. C grubu rivayetlerden Hemmâm b. Münebbih'in rivayetinde ise sahabe ravinin zikredilmemesinden dolayı bu rivayet *mürseldir*.

Geriye kalan ve *sahîh* olduğunu belirttiğimiz on rivayet, bu zayıf sayılan iki rivayetin *şâhit* ve *mütâbileri* olup bunları takviye etmektedir.

Sonuç olarak mezkûr rivayetin sened açısından *sahîh* olduğu kanaatine vardığımızı söyleyebiliriz. Hadis, hadisçilerin taksimi esas alındığında *haber-i vahid*, onun kısımları içerisinde de *ferd-i mutlak*tır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. RİVÂYETİN ASGARİ MÜŞTEREĞİNİN TESPİTİ

VE METİN TENKİDİ

Hadislerin doğru anlaşılmasında iki husus önemlidir. Bunlardan birincisi metne bütüncül olarak bakmanın zaruriliğidir. Bunun için de ilk olarak tespit edilen bütün tariklerden ortak bir metin oluşturmak gerekir. Bu faaliyete metin inşası denilmektedir. İkincisi ise hadisin verdiği ana mesajı (delalet) tespit etmektir. Bu da metin tenkidi olarak ifade edilmektedir. Metin tenkidi, bütüncül, sistematik ve entegre bir tavır ve metodolojiyle yapılmalıdır²⁸⁷. Rivayetler bu bağlamda değerlendirildiği zaman hadis metnine bütüncül bir bakış kazandırmaktadır. Böylece hadis metninin tarih içerisinde rivayetlerden ve ravilerden kaynaklı ne tür değişikliklere uğradığı, rivayet esnasında ne tür tasarruflara (mana ile rivayet, ihtisar, ıktisâr, taktî') maruz kaldığı ortaya çıkmış olacaktır. Bütünlüğü sağlanan rivayetin asgarî müştereginin tespiti de önemlidir. Zira rivayetin ortak manasının belirlenmesi hadisin iç bütünlüğünün sağlanması açısından önem arz etmektedir²⁸⁸. Böylece hadisin sıhhatinden emin olunacaktır. Bir anlayıcı olarak rivayet metnini doğru anlamak, içinde bulunduğu şartlarda, çevre ve metin bağlamında bütüncül bir bakışla bakıldığı zaman anlayışı kolaylaştıracaktır²⁸⁹. Bu bölümde ise ilgili rivayetin ilk olarak metin inşasına yer verilecektir. Daha sonra ise metin tenkidi bölümünde rivayetle alakalı olarak âlimlerin görüşleri belirtilip, mezkûr rivayet Kur'an'a, Kutsal kitaplardan Tevrat ve İncil'e, tarihe ve bilimsel verilere arz edilecektir.

²⁸⁷ Polat, Salahattin, **Metin Tenkidi**, MÜİFVY, I.bsk., İstanbul, 2010, s. 302.

²⁸⁸ Coşkun, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış (Tesbit-Anlama-Anlatma Bağlamında Bir İnceleme)**, İFAV, İstanbul, 2011, s.183.

²⁸⁹ Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yay., IV.bsk., Ankara, 2014, s. 249.

2.1. Rivayet Metninde Asgari Müstereğin Tespiti

Mezkûr rivayetin metinleri esas alındığında birinci grup rivayetin en dar kapsamlı metin olduğu anlaşılmaktadır. “*Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” ve “*Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*” Ebû Hureyre tarafından nakledilen bu rivayetin de vukûa geldiği yer ve zaman ile ilgili şerh, siyer ve tefsirlerde herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu gruptaki rivayetler arasında lafız farklılıkları olmamakla beraber sadece “*hiçbir zaman*” ziyadesi yer almaktadır. Mezkûr rivayeti eserine alan Ahmed b. Hanbel (v. 241/856) ve Müslim (v.261/875) başka bir tarikle hadisin daha kapsamlı şeklini de eserlerine almışlardır. Burada müellifler kendilerince ilgili gördükleri bölümleri rivayet etmiş, bir anlamda takti’ ve ihtisâr yapmış olabilirler. Böylece rivayetler arasında ifade ve lafız farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada müelliflerin hadis metni üzerinde tasarrufta bulunduklarını söyleyebiliriz.

İkinci grup rivayetler: “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” veya “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına ihanet etmezdi*” şeklindedir. Bu rivayetler de Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. Rivayetin geçtiği yer ve zaman hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu rivayetler arasında da sadece “*hiçbir zaman*” ziyadesinin yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca İbn Tahmân (v. 136/754) *Meşyaha*’sında rivayet metninde yer alan “أُنْثَى” kelimesi yerine “امْرَأَة” kelimesine yer vermiştir²⁹⁰. “أُنْثَى” dişi manasına gelmektedir. “امْرَأَة” ise kadın demektir. Her kadın dişidir ancak her dişi kadın demek değildir. İbn Tahmân bu ibareyi kızların annelerine soy bakımından çekmelerini kastederek zikretmiş olabilir. Bu rivayetin diğer gruplardaki rivayetlerden farkı ilk iki rivayet metnini de içerisine almış olmasıdır. Bu rivayet metni şöyledir: “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*”

Üçüncü grup rivayetlerde ise “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*”, “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmaz, yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın hiçbir zaman kocasına*

²⁹⁰ İbn Tahmân, Ebû Saîd İbrahim b. Tahmân, **Meşyehatü İbn Tahmân**, (thk. Muhammed Tâhir Mâlik), Mecmua'l luğati'l-Arabiyye, Dimeşk, 1403/1983, I/73, no: 22.

ihanet etmezdi” ve “*İsrailoğulları olmasaydı yemek bozulmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” şeklinde gelen rivayetler de Ebû Hureyre isnâdıyla nakledilmiştir. Rivayet metinleri arasında lafız farklılıkları bulunmaktadır. Burada da “*hiçbir zaman*” ifadesi bazı rivayet metinlerinde ziyade olarak yer almıştır.

Tüm gruplardaki rivayetleri göz önünde bulundurduğumuzda ilk dönem eserlerden Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)’in *es-Sahîfe*’si, İbn Tahmân (v. 136/754)’ın *Meşyeha*’sı ve Bezzâr (v. 292/905) ’ın *el-Müsned*’in de zaideler olmakla beraber benzer rivayet metinlerinin yer aldığını görmüş olduk. Hepsinin asgari müştereginin “*İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” rivayetinin olduğunu söyleyebiliriz. Rivayetler arasındaki lafız ve ifade farklılıklarının ise ravilerin mana ile rivayetinden, dinleyenlerin anlayış seviyelerinden ve zaman faktöründen kaynaklandığını söyleyebiliriz.

2.2. Metin Tenkidi

Mezkûr rivayete ilk bakışta birbirinden bağımsız iki bölümden oluştuğunu söylemek mümkündür:

- İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı.
- Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi.

Rivayetin iki unsuru birbirinden bağımsız gibi görünse de aslında anlam bakımından birbirini tamamlayan iki bölümden oluştuğu söylenebilir. Bölümler ayrı ayrı ele alındığında şu şekilde değerlendirilebilir:

İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı: Hadisin en çok tartışılan tarafı bu bölümdür diyebiliriz. Çünkü tamamen doğal bir hal olan etin kokuşmasının sebebi olarak İsrailoğulları gösterilmektedir. Burada kastedilenin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu ortaya konulmalıdır.

Rivayetin bu kısmıyla ilgili Kâdî İyâz (v. 544/1149) şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: İsrailoğulları bozulana kadar eti saklamış olmasalardı, et bozulmazdı. Bozulmanın başlangıcı İsrailoğullarıdır. İlk kez onlar saklama yoluna gitmişlerdir²⁹¹.

Buhâri şârihi Kastallânî (v. 686/1287) şu yorumu yapmıştır: Allah Teâla İsrailoğullarına kudret helvası ve bıldırcın eti gönderdiğinde o ikisini biriktirmeleri yasak edilmişti, ancak onlar bu ilahi emire itaat etmeyip biriktirince et bozuldu ve koktu, bu olay bundan sonrada bu şekilde devam etti. Nitekim Katâde'den şöyle bir rivayete yer vermiştir: “İsrailoğulları yasak olmasına rağmen bıldırcın etini biriktirdiler. Bundan dolayı da cezalandırıldılar ve bu böylece devam etti”²⁹².

Buhâri'nin bir başka şârihi Aynî (v. 855/1451)'de Katâde'den şöyle bir rivayet nakletmiştir: “Bıldırcın eti ve kudret helvası, fecirden güneşin doğuşuna kadar, kar yağması gibi İsrailoğullarının üzerine yağıyordu. Her güne günlük yetecek kadar alınıyordu, ancak Cuma günü ise hem o gün için hem de cumartesi gününe yetecek kadar almalarına izin veriliyordu. Ancak daha fazlasını alınca depoladıkları et bozuldu ve bu depolamaları hem kendilerinin hem de başkalarının yemeklerinin bozulmasına sebebiyet verdi.”²⁹³

Yine Buhâri şârihi İbn Hacer (v. 852/1449) ve Aynî (v. 855/1451) ise Allah (c.c.) tarafından İsrailoğullarına Menn (kudret helvası) ve Selva (bıldırcın eti) gibi mucizevi nimetler verildiğini, fakat İsrailoğullarının ikram edilen bu nimete karşılık cimrilik ve nankörlüklerin dolayı biriktirdiklerini ve sonuç olarak etlerinin kokmasıyla cezalandırıldıklarını şu ayet-i göstererek desteklemişlerdir: **“İsrailoğullarına elçi olarak gönderilen Peygamber Onlara şöyle diyecek...evlerinizde yediklerinizi ve sakladıklarınızı size bildiririm”**²⁹⁴. Bu konuya ilâveten Müslim şârihi Nevevî (v. 676/1277), Buhârî şârihleri Kastallânî (v. 686/1287), Kirmânî (v. 786/1384), İbn Hacer (v. 852/1449), Aynî (v. 855/1451), Ali el-Kârî (v. 1014/1605) ve Beğavî şârihi Tîbî (v. 743/1343) de şunları söylemiştir: İsrailoğullarının nehyedildikleri fiili yapmalarından dolayı ceza olarak, su ağızlarında kan oluverdi, bu onlara koku olarak sindi ve etlerin

²⁹¹ Ubbî, Muhammed b. Halife el-Veştânî, *Sahîhu Müslim mea Şerhihi'l-Müsemmâ İkmâli'l-Mu'lim*, I-IX, Beyrut, 1994, V/181..

²⁹² Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *Îrşadu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Bulak, 1305, V/322.

²⁹³ Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Kahire, 1972, XII/367.

²⁹⁴ Âli İmran, 3/40.; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Beyrut, 1993, VII/11.; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XII/367.; XIII/33.; Âli İmran, 3/49.

dışında başka şeylere de sirayet etti. Ayrıca İsrailoğullarının Cumartesi günü konusunda Rabbin hükmüne boyun eğmemeleri de etlerinin bozulmasına sebep olarak gösterilen diğer bir husustur²⁹⁵.

Ebû Nuaym (v. 430/1038) ve İbn Hacer (v. 852/1449), bu rivayetle ilgili olarak Vehb b. Münebbih'den şöyle bir rivayet nakletmişlerdir: “İlahi kitaplardan birinde şöyle okudum: Ölülerin kokmasını takdir etmeseydim, insanlar onları evlerinde saklardı. Yemeğin bozulmasını dilemeseydim, zenginler bunları fakirlerden saklardı. Gam ve kederi gidermeseydim, dünya imâr edilmez, bana da ibadet edilmezdi.”²⁹⁶

Kâsîmî (v. 1866/1914), İsrailoğulları Allah'ın kendilerine ikram ettiği bıldırcın etinden başkalarına da infak ediyorlardı ancak ne zaman ki infak etmeyi bıraktılar, Allah onların etlerini bozuverdi ve kokmasıyla cezalandırdı. Bunlar belki de cimrilikleriyle şöhret bulmuş veya bu işi ilk başlatan kimselerdir. Onların etin bozulmasına etkileri olmamış, biriktirme yoluna gittikleri için et bozulmuş ve sonrasında kimler bu yola başvurmuşsa aynı şeyle karşılaşmıştır²⁹⁷. Zira Kur'an'da bu durumu tasdiklemektedir²⁹⁸ şeklinde yorumda bulunmuştur.

Dil bilimcisi Ezherî (v. 370/980): Rivayette yer alan (خنز) fiili (فسد) fiili gibi değildir. Bu fiil salt bir bozulma manasında olmayıp, biriktirmeden kaynaklı bozulmaya, kokmaya delalet eden bir fiildir. Bundan dolayı da Yahudilere eti depolamalarından dolayı (خنز) ismi verilmiştir. Çünkü İsrailoğulları kendilerine infak edilmesi söylenen etleri dağıtmak yerine imsak etmişlerdir²⁹⁹ açıklamasını yapmıştır.

²⁹⁵ Nevevî, Yahya b. Şeref, **Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nebevî**, I-XVIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., X/59.; Kirmânî, Muhammed b. Yusuf, **Kevâkibu'd-Derârî**, I-XXV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., XIII/227-8.; Kastallânî, **İrşâdu's-Sârî**, V/322, 379.; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, VII/11.; Aynî, **Umdetu'l-Kârî**, XII/367.; XIII/33.; Tîbî, el-Huseyn b. Abdillâh, **Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâtî'l Mesâbih el-Müsemma bi'l-Kâşif an Hakâiki's-Sünen**, (thk. Abdulgaffâr Muhibbullâh ve diğerleri), Karaçi, 1413, VI/307-8, no: 3241.; Ali el-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih**, I-XI, (thk. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr), Beyrut, 1994, VI/389, no:3241.; Ali, İbrahim Muhammed, **el-Ehâdisu's-Sahîhâ min Ahbâri ve Kasasi'l-Enbiyâ aleyhimu's-Salatu ve's-Selâm**, Dimaşk, 1995, s. 26-7, no: 31.

²⁹⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullâh el-İsfahânî, **Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Esfîyâ**, I-X, Dâru'r-Reyhân li't-Turâs, Kâhire, ts., IV/37-8.; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VII/11. “İlahî” ifadesi Hilve'de yer almamaktadır.

²⁹⁷ Kasîmî, Abdullâh b. Ali en-Necdî, **Muškâtü'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye ve Beyânuhâ**, Lahor, 1986, s. 11-3.

²⁹⁸ Bakara, 2/57.

²⁹⁹ Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, **Tehzîbu'l-lüğa**, I-XV, (thk. Ahmed Abdulalim), Dâru'l-Misriyye, yy., ts., VII/96.

İlk yazılı kaynaklardan kabul edilen Hemmâm'ın *es-Sahîfesi*'nde ise ilgili rivayet hakkında muhakkik Rıfat Fevzi tarafından şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: Hadis iddia edildiği gibi eşyanın tabiatına veya onun nizam ve kurallarına da aykırı değildir. Bu hadisle ancak İsrailoğullarının kötü tabiatlarına işaret edilmiştir. Nitekim insanlar da onları bu hususta örnek almışlardır denilmiştir. Hadisin Buhârî'nin rivayetleri arasına sokuşturulduğu iddiası hakkında ise; Rivayet Ahmed b. Hanbel (v.241/856) gibi Buhârî (v. 256/870)'den önce yaşamış kimseler tarafından rivayet edildiği gibi Buhârî ile aynı dönemde yaşamış olan Müslim (v. 261/875) gibi âlimler tarafından da rivayet edilmiştir. Yine hadis Beğavî (v. 516/1123) gibi Buhârî'den sonra yaşamış âlimler tarafından da Buhârî'nin rivayet ettiği tarikin dışında bir tarikle de rivayet edildiği söylenmiştir³⁰⁰.

Hadisin izahına yönelik yapılan şerhlerde ilgili rivayetin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e aidiyeti noktasında bir şüphe duyulmamıştır. Ancak günümüz akademisyenlerinden M. Hayri Kırbasoğlu, hadis hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur; “Rivayete bakıldığında etin kokmasının sebebi olarak İsrailoğulları gösterilmektedir. Bu durum mümkün değildir, tabiat aynı tabiat, Allah Teâla (c.c.) Kur'an'da İsrailoğulları hakkında herşeyi detaylıca anlatmış olmasına rağmen bu bilgiye yer vermemiştir. Resûlullah bu bilgiyi nereden öğrenmiş olabilir. Bu rivayet İsrâîli kaynaklardan sokuşturulmuştur”³⁰¹. Çünkü canlılığını kaybetmiş olan tüm organizmaların doğal haline bakıldığı zaman veya İbn Haldun'un yöntemi esas alındığında rivayetin sahih olmadığı sonucu çıkmaktadır³⁰².

Hadisten anlaşılması gereken manaya gelince; Hadiste kast edilen et (lam-ı tarif orada zihni ahid içindir) Allah Teâla'nın İsrailoğullarına her gün rızık olarak gönderdiği bıldırcın etidir. Onlara et günlük gönderiliyordu ve gönderilen etlerin günlük olarak tüketilip geri kalanının infak edilmesi isteniliyordu. Ancak İsrailoğulları bu ilahi emirin bir gün kesintiye uğrayacağını düşünüp stoklama yoluna gitmişlerdir. Bu fiillerinden dolayı stokladıkları et bozulmaya başladı. Böylece infaktaki bereket, imsak sebebiyle

³⁰⁰ Hemmâm b. Münebbih, *Sahîfetu Hemmâm b. Münebbih*, (thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib), Kahire, 1985, s.204.

³⁰¹ Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, III. bsk. Ankara, 2006, s. 278. Bu rivayet hakkında günümüz akademisyenlerinden bazılarının görüşleriyle ilgili olarak bk: Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi (Tertip, Tercüme, Yorum)*, TDV, Ankara, 2010, s. 287.; Nazlıgül, Habil, *Hadis Seçme ve Değerlendirmede Tabii Hal Yöntemi*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Samsun, 2003. s. 69.; Erdim, Sinan, *Hemmâm b. Münebbih Ve Rivâyetlerin Değeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2014. s. 147.

³⁰² Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul, 2010, s. 335.

yok oldu. Cimrilikleri sebebiyle yapmış oldukları bu kötü davranıştan dolayı Allah Teâla, stokladıkları etin bozulması ve kokmasıyla onları cezalandırmıştır. Yani burada biriktirmeden kaynaklı etin bozulmasının ve kokmasının ilk müsebbibi olarak İsrailoğulları gösteriliyor. Zira Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: **“Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve “Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz” dedik. Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine zulmediyorlardı.”**³⁰³

Bekletilen etin bozulması ve kokması tabii birşeydir. Ancak Allah, dilediği zaman bu kevni kuralların hükmünü değiştirip ortadan kaldırabilir. Buradaki amaç, bazen mucize meydana getirmek, bazende dikkatleri kendine çevirmek içindir. Buradaki mucize ise Allah'ın gökten rızık olarak indirdiği kudret helvası ve bıldırcın etidir. Böyle bir ikram ise ancak Allah'ın İsrailoğullarına göndermiş olduğu özel bir rızıktan başka bir şey değildir. Allah'ın bu ikramı tabiatın kevni kurallarından değildir. Bu, Allah'ın İsrailoğullarına göndermiş olduğu olağanüstü bir ihsandır³⁰⁴. Ancak İsrailoğulları bu nimete layık olamayıp Allah'ın Cevvâd ve Rezzâk isimlerini yalanlamaya başlayınca, kendilerine indirilen özel rızıktan men edilmiş oldular.

İlgili hadisten bir illiyyet çıkarmak da mümkün değildir. Zira illiyyet “Birinci dereceden senedi ilgilendiren bir husustur. Sonra, hadislerde arız olan illetleri ancak hadis ve sünnet ilminde derinleşmiş âlimler anlayabilirler. Bu konuda muhaddislerin sözlerinden başka bir şeyin kabul edileceği de zannedilmiyor. Muhaddis de en az on bin hadisi metin ve senediyle ezbere bilendir. Bilindiği gibi Hâfız ise yüz bin hadisin metnini ve senedini ezberleyene denir. Hadiste Emiru'l-Mu'minine gelince, o, sünnet ve hadisin tamamını bilgisiyle ihata eden kimseye denir. İşte hadisin sıhhat derecesini düşürecek gizli illeti ancak bunlar idrak edebilir.”³⁰⁵

Sonuç olarak; burada ilk örnek olmaları hasebiyle bir ihtar ve bir çağrışım olduğunu söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) veciz bir ifadeyle İsrailoğullarının tabiatını, karakterini anlatmış ve bunun üzerinden bizlere mesajını vermiştir.

³⁰³ Bakara 2/57.

³⁰⁴ Nazif, Ahmed, <http://ahmednazif.blogspot.com.tr/2013/06/kokar-dil-de-kokar-israil-olmasayd-et.html>, 05.04.2016.

³⁰⁵ Çev. Mehmet Görmez, “Sünnet Üzerine Bir Kitap Ve Bir Açık Oturum”, İslami Araştırmalar, Cilt: 5, Sayı: 2, Nisan-1991, s. 110.

Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi: Bu bölüm üzerine ise ilim ehlinin öne sürdükleri görüşlerden bazıları şöyledir:

Kâdî İyâz, hadisteki ihanet manasından, Havva'nın İblis'in sözü üzerine yasak meyveden yemesini ve Âdem (a.s.)'e de yeme noktasındaki teşvikinin kastedildiğini söylemektedir³⁰⁶. Ayrıca kadınların damarlarının annelerine çektiğini, şeytanın kandırmasıyla ağaçtan ilk yiyenin o olduğunu ve daha sonrasında Âdem (a.s.)'e de yedirdiğini, bu şekilde kocasına ihaneti adet olarak ilk koyanın o olduğuna dayandırmaktadır. Bir şeyi ilk başlatan kişinin başkalarının da yapmasına vesile olmasıyla o fiili yapan gibidir. İlk Havva bu durumu gerçekleştirdiği için mesele ona dayandırılmaktadır³⁰⁷.

Buhârî şârihi İbn Hacer ise hadisdeki ihanetin manası hakkında Kastallânî ve Tîbî'nin yolunu izler. O'da ihanetin manasından Havva'nın bütün kadınların annesi olmasına, bütün kadınların da bu bağlamda ona benzemesine dayandırmıştır. Ve neredeyse hiçbir kadının eşine sözlü veya fiili olarak hâinlik etmekten kendini kurtaramadığını da eklemiştir. Yani buradaki ihanetten kastın şeytanın yasak meyveyi Havva'ya tatlı göstermesine ve Havva'nında bunu Âdem (a.s.)'e tatlı göstermesine bağlamıştır³⁰⁸.

Nevevî, Aynî, İbnü'l Cevzî (v. 597/1201) ve İbnü'l-Esîr (v. 630/1233) ise ilâveten şunları söylemektedirler: Havva, yasak ağaca dokunmama konusundaki emir/nasihate muhalif olarak Âdem (a.s.)'e yasak ağaçtan yemeğe teşvik ettirmiştir³⁰⁹. Ayrıca hadisin erkeklere bir teselli mahiyetinde olduğunu da söylemişlerdir. Zira eşlerinden çeşitli şekillerde sıkıntı gören erkeklerin bu durumun ninelerinden beri devam eden bir durum olduğunu ve tabiatlarında var olduğu gerçeği kendilerine

³⁰⁶ Kâdî İyâz, **İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, I-IX, (thk. Yahya İsmail), I. bsk., Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1419/1998, IV/682.

³⁰⁷ Ubbî, **Şerh**, V/180.

³⁰⁸ İbn Hacer, **Fethu'l-Bâri**, VI/424; et-Tîbî, **Şerhu'l-Mişkât**, VII/2326.; Kastallânî, **İrşâdü's-Sârî**, V/7322.; Ali el-Kârî, **Mirkatü'l-Mefâtiḥ**, V/2118.; Harman, Ömer Faruk, "Havva", **DİA**, XVI/542-545.

³⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, **Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn**, Dâru'l-Vatan, Riyâd, III/504.; İbnü'l-Esir, Mecdüddin Ebu's-Seâdâtî'l-Mübârek ibn Muhammed el-Cezeri, **Câmiu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl**, I-XII, Mektebetü'l-Helevânî, X/325.; en-Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddin Yahya ibn Şeref, **el-Minhâc**, X/59.; Aynî, **Umdetü'l-Kârî**, XV/211.

hatırlatılıp bu durum karşısında üzülmelerini ve takmamaları noktasında teselli olduğunu ifade etmişlerdir³¹⁰.

Çağdaş Gazalî ise bu rivayetten hareketle Havva'dan beri tüm kadınların çekiciliği dolayısıyla eşleri üzerinde gerek dini gerek karakterleri/mizaçları üzerinde menfi bir takım neticeler ortaya koyabilecek bir çekim gücüne sahip olduklarını ifade etmiştir³¹¹.

Hadisdeki ihanet manasına modern dönemde de benzer manalar verilmiştir; Hadiste yer alan ihanet manasından günümüzde kullanılan manayı çıkarmak doğru olmaz. Çünkü burada kast edilen ihanetten maksat, kadınların vesveselerinden kurtulmaya çalışmalarına, onlarla savaşılmaya, ona tâbi olmanın doğuracağı olumsuz sonuçlar hatırlatılmakta, eşlerinde hanımlarıyla iyi geçinmesini telkin edilmekte, ve bazı hatalarını görmezden gelmeleri gerektirdiğini bildirmektedir. Yoksa bu hadis üzerinden kadın aleyhtarlığı yapmak, hadisin vermek istediği mesajla örtüşmemektedir³¹².

Hadisin bu bölümü şu eleştirilere maruz kalmaktadır: “Havva'nın Âdem (a.s.)'i yasak ağaç konusunda kandırdığını ve hâin olduğunu kabul etsek bile kadınların kocalarına ihanetleriyle Havva'nın ihaneti aynı değildir. Kadınların kocalarına ihaneti Havva'nın ömrü boyunca Âdem (a.s.)'e yapmadığı türden şeylerdir. Kadının kocasına ihaneti; inanç, ırz veya mal konusunda olur ki, bunların en kötüsü Nuh ve Lut'un hanımları hakkında tahrir suresinde Cenabı Hakk'ın anlattığı gibi inanç konusunda olan ihanettir. Allah Resulü diğer bütün insanlardan çok iyi bilir ki Havva eşi Âdem (a.s.)'e bu hususların hiç birinde ihanet etmemiştir³¹³.” Bu konu hakkında şöyle bir yorum yapılabilir, hadiste geçen ihanet manasından burada Nuh ve Lut'un hanımlarının yaptığı türden itikatte yapılan ihanet olmadığı açıktır, buradaki ihanetten kasıt elbette ki ırz noktasından da değildir. Zira bir ırz ihanetinden bahsedebilmek için Âdem (a.s.) dışında başka âdemoğullarının varlığını da kabul etmemiz gerekecektir. Mal noktasındaki ihaneti ise cennette böyle bir mal arayışının ve ihanetin varlığı kabul edilecek türden değildir. Hadisin zahirinde ihanet kelimesi geçmektedir ancak bu

³¹⁰ Nevevî, *Şerh*, X/59.; Kirmânî, *Şerh*, XIII/228.

³¹¹ Gazalî, Muhammed, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet*, (trc. Ali Özek), İstanbul, 1992, 280-281, 286.

³¹² Kandemir, M. Yaşar, *Hadislerde Kadın Aşağılanıyor mu?* Altınoluk, Ekim, 2000, s. 176.

³¹³ Ebû Bekr, es-Seyyid Salih, *el-Advâu'l-Kur'âniyye fî İktisâhi'l-Ehâdisi'l-İsrâiliyye ve Tathîri'l-Buhârî minhâ*, yy., ts., s. 202-3.; Kırbaoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 277.

hadisin zahiridir, hakikati değildir. Hadiste geçen ihanet kelimesi tek başına kullanıldığında hainlik anlamına gelmektedir. Ancak الدهر kelimesi ile birlikte kullanıldığı zaman lügat anlamından çıkıp deyim anlamı kazanmaktadır. Bu bir arap deyimini olup değiştirme anlamına gelmektedir. Araplar خانه الدهر derler yani zaman onu değiştirdi³¹⁴. Yani kadınların kocaları üzerindeki etkilerinin Havva’dan kalan genetik bir miras olduğu ifade edilmektedir. Kadınlar naif bir tabiata sahip olduklarından sert mizaçlı eşlerini yumuşatmakta, agresif hallerini değiştirmektedir. Âlimler de ihanet tabiriyle Havva’nın Âdem (a.s.)’i etkilediğini kastetmişlerdir. Havva’nın Âdem (a.s.)’i aldattığı veya hainlik ettiği gibi bir anlam yüklememişlerdir. İhanet kelimesine ayartmak, teşvik etmek gibi manaları vermek hadisin daha doğru anlaşılmasına imkân tanıyacaktı. Zira ihanet kelimesine günümüzde verilen anlam son derece ağır ve suçlayıcı bir ifadedir. Kadınların tabiatında var olan naiflik ve duygusallık, olaylara bakışını yumuşatarak duygusal bakmalarına sebebiyet vermektedir. Bu durum kasti olmayıp fitri bir olaydır. Âdem (a.s.)’in Havva’ya meyili ise insan olması hasebiyle gaflete düşmesiyle olmuştur. Bu bir isyan değildir. Zira iblis akıl yürüterek isyan etmiştir. Âdem (a.s.) ise gaflete düşmüştür bundan dolayı Allah onlara tövbeyi öğretmiş ve tövbelerini kabul etmiştir.

Yapılan diğer bir itiraz ise “Allah Resûlünün böyle bir hadisi irâd ettiğini kabul edersek; Onun, Havva’yı ilk ihanetle ve bütün hain kadınlara kötü örnek olarak, onların önderliğini yapmakla suçladığını kabul etmiş oluruz. Oysa Allah Kur’an’da Havva’yı hainlik yapan kadınların arasında zikretmemiştir. O, bir ihanet içinde de bulunmamıştır. Bu itibarla aklını kullananların şu soruyu sorması haktır: Havva’nın hain olduğu gerçeğini Resûlullah Kur’an’dan öğrenmiş olamayacağına göre nereden öğrenmiştir? Doğru olan ise ne böyle bir gerçeğin olduğu ne de Resûlullah’ın böyle bir şey söylediğidir.”³¹⁵

Bu eleştiri hakkında ise şöyle bir değerlendirme yapılabilir; Hadisten Havva’nın hain kadınlara kötü örnek olması, öncülük yapması gibi bir sonucu çıkarmak insafsızlık olur. Çünkü rivayetin metninde böyle bir ibare yer almamaktadır. Burada kadınların

³¹⁴ Coşar, Osman, <https://www.kastamonur.com/havva-olmasaydı-hiçbir-kadın-kocasına-ihanet-etmezdi-israiloğulları-olmasaydı-et-kokmazdı-hadisi-uydurma-mi>.

³¹⁵ Ebû Bekr, *el-Advâu’l-Kur’âniyye*, s. 331.; Kırbaoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 277.

eşlerini kandırdığı zaman onu hatırlatması kastedilmektedir. Yoksa bu fiile sebep olan Havva'dır, anlayışı İslam'ı değildir³¹⁶. Zira Allah: **“Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü çekmez”**³¹⁷ buyurmuştur.

Aklı kullananlara yaptığı çağrı hakkında ise Huseyni Ebu Ferhe'nin³¹⁸ şu sözünü söylemek isabetli olacaktır: “Buhârî ve Müslim’de aklımın idrak edemediği bir hadisi okuduğum zaman, kusur beşerin aklındadır derim. Yoksa kusur, bu iki büyük imamın Hz. Peygamber (s.a.s)’den naklettiği hadislerde değildir.”³¹⁹

Resulullah böyle bir durumu Kur’an’dan öğrenmiş olamayacağına göre nereden öğrenmiştir sorusu hakkında ise mü’min bir kimse, Rabbimizin Hz. Peygamber (s.a.s.)’e bazı gaybi bilgileri bildirdiğine iman etmiştir. Zira Kur’an’da şöyle buyrulmuştur: **“ O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybı bildirmez. Ancak, peygamberlerden seçtiği müstesna.”**³²⁰

Sonuç olarak; hadise yapılan eleştiri iddiaları, incelediğimiz kadarıyla subjektif yorumlara dayandırıldığını ve hadis ilmi açısından da tutarsız olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü hadisin iddia edildiği gibi uydurma olabilmesi için hadis ilmi açısından bir gerekçesi bulunmalıdır. Zira bu hadisin uydurma olduğu kabul edilse bile, bu hadisi kim ve ne zaman uydurmuştur? Kur’an’dan sonra en güvenilir hadis kitaplarından kabul edilen Buhârî ve Müslim’e nasıl ulaşmıştır? Hadisi isnadlarıyla beraber ezberleyen, ravilerin durumlarını değerlendirebilen, mütevatiri uydurmadan ayırabilen muhaddisler bu hadis hakkında sahîh derken; bu alanda ehil olmayanların iddiaları zandan öteye geçemeyecektir³²¹.

³¹⁶ Durmuş, Ziya, **Kadınlara İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), FSMVÜ, İstanbul, 2016, s. 84.

³¹⁷ En’am, 6/164.

³¹⁸ Ezher Üniv. Tefsir ve Hadis Öğretim Üyesi.

³¹⁹ Çev. Mehmet Görmez, “Sünnet Üzerine Bir Kitap Ve Bir Açık Oturum”, s. 110.

³²⁰ Cin, 72/26-27.

³²¹ Durmuş, **Kadınlara İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi**, s. 83.

2.2.1. Rivayetin Kur'an'a Uygunluğu

Kur'an'a arz metodu, rivayetin Kur'an'a muvafık olması veya onunla çelişki içinde bulunmaması şeklinde tarif edilmiştir³²². Hadisin sıhhatini belirlemek için Kur'an'a arz etme düşüncesi, hadisin kaynağının Kur'an'a döneceği fikrinden almaktadır. Muhakkak ki Kur'an her şeyi kuşatıcı ve açıklayıcı olarak vasıflandırılmıştır. Ancak Kur'an'da metafizik sahaya ait veya beşer davranışları ile alakalı detaylı bilginin bütünüyle bildirilmediği bilinen bir gerçektir. Allah Teâla, böyle yapmakla insanlara güçlü bir anlayış, derin bir kavrayış ve davranışlarını düzenleme yetkisi bahşetmiştir³²³.

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'e intikal eden vahiy, geniş perspektiften bakıldığında Kur'an ile sınırlı değildir. Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in tebliğ ve tebyin etmekle sorumlu tutulduğu her husus, vahyin boyutlarını daha da genişletmektedir. Bu bağlamda İslam denilince akıllara sadece Kur'an değil, hadis ve sünnetin tamamı da gelmektedir. Böylece, zikredilen iki kaynak, insanoğlu için hayatının tamamını kuşatan bir genişliğe ulaşmış olacaktır³²⁴. Kur'an ve Sünnetin ortak bir kaynaktan beslendiğini düşündüğümüzde ise aralarında bir tearuz olacağı fikri de ilğa edilmiş olacaktır. Fakat burada hadisin Kur'an'a "arz" ı ile Kur'an'a aykırı olan bir ifadenin rivayet metninde yer almaması kast edilmektedir. Ayrıca rivayetin ayete arz değil, Kur'an'a arz olarak uygulanması, Kur'an'ın tamamının göz önünde bulundurulmasına da bir delil teşkil etmektedir³²⁵.

Bu başlık altında çalışmakta olduğumuz rivayetlerin ortak müşteregi olan *"İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi"* hadisinde öne çıkan "etin kokması" ve "Havva'nın ihaneti" şeklindeki iki husus, Kur'an'a arz edilecektir.

³²² Keleş, Ahmet, "**Hadislerin Kur'an'a Arzı**", İnsan Yayınları, III. bsk., İstanbul, 2011, s.17.

³²³ Çakın, Kamil, "**Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi**", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, Ankara, 1993, s. 522.

³²⁴ Çakın, **Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi**, s. 522.

³²⁵ Polat, Salahattin, **Metin Tenkidi**, MÜİFVY, I.bsk., İstanbul, 2010, s. 308.

“Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve “Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz” dedik. Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine zulmediyorlardı.”³²⁶ Taberî ayeti şöyle yorumlamıştır:

Rebi’ b. Enes: “İsrail halkı, Tih çölünde günün ilk ışıklarından güneşin batışına kadar sersem bir şekilde ara vermeden sürekli aynı noktada gidip geliyorlardı. Bu durum kırk yıl kadar sürdü. Tamda bu noktada Allah tarafından kendilerine Menn ve Selva gönderiliyordu. Giydiklerine bir şey olmuyordu. Yola koyulurken kendileriyle götürdükleri bir taş bulunuyordu. Mola verdiklerinde Musa (a.s.) asasıyla taşla dokunuyor ve on iki su kaynağı ortaya çıkıyordu.”

Abdullah b. Abbas, “İsrailoğullarının Tih çölünde kaldıkları süre boyunca giydiklerine hiçbirşey olmuyordu” ifadesini kullanmış, İbn Cüreyc ise “İsrail halkı, kendilerine gönderilen Menn ve Selvadan bir günlük yiyeceklerinin fazlasını almaları nehyedilmişti. Bu nehyi çiğneyenlerin ise aldıkları rızıklar bozulup, kokuverirdi. Fakat Cumartesi yiyeceğinin Cuma’dan temin edilmesi durumunda yiyeceklerine hiçbir şey olmuyordu”³²⁷ şeklinde yorumda bulunmuştur.

Allah Teâla Ashab-ı Kehf’in durumunu anlatırken ise şöyle buyurmuştur: **“Yahut şu kimsenin hali gibi ki o bir şehre uğramıştı. Şehrin altı üstüne gelmiş, ıpıssız yatıyordu. “Allah burayı bu ölümden sonra nasıl diriltecek?” dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl boyunca öldürüp sonra diriltti. “Ölü vaziyette ne kadar kaldın?” diye sorunca o: “Bir gün veya daha az.” Diye cevap verdi. Allah ona: “Hayır! Yüz sene kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak henüz bozulmamış. Bir de merkebine bak! (kemikleri nasıl birbirinden ayrılmış). Seni de insanlara canlı bir delil yapmak için öldürüp dirilttik. Hele o kemiklere dikkat et, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz!” böylece işin gerçeği kendisine tam manasıyla belli olunca: “Artık pek iyi biliyorum ki Allah her şeye kâdirdir”. dedi”**³²⁸

Bu ayette ise görüldüğü üzere yüz yıl geçmesine rağmen yiyecek ve içeceklerinin bozulmadığı söylenmektedir. Evet, etin bozulması tabii bir şeydir, ancak

³²⁶ Bakara, 2/57.

³²⁷ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmi’u’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I-XXVI, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Dâru Hecer, I.bsk. Kahire, 1422/2001, II/101-2.

³²⁸ Bakara, 2/259.

Allah dilerse bu kevnî kuralları tebdil eder. Dikkat edilirse burada yiyeceklerin bozulmasından bahsedilmektedir. İlgili rivayetimizde ise İsrailoğullarının biriktirmelerinden dolayı bozulan yiyeceklerin kokmasından bahsedilmektedir. Yani stoklamadan dolayı yiyeceklerinin kokmasıyla cezalandırılan ilk millet İsrailoğullarıdır. Zira Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki onlar hakka dönerler .”**³²⁹

Adem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıkarılışı ile alakalı olan kısım hakkında Kur'an şunları bildirir: **“Âdem, Rabbi'ne âsi olup, şaşkın düştü”**³³⁰, **“Andolsun, biz bundan önce Âdem'e ahid vermiştik, fakat o, untuverdi. Biz onda bir kararlılık bulamadık.”**³³¹, keza **“Sonra Rabbi O'nu seçti ve tevbesini kabul buyurdu ve doğru yolu gösterdi.”**³³²

Kur'an-ı Kerim, yasak ağaca meyil edenin Âdem (a.s.) olduğunu bildirir. İlk meyilin Havva'dan olduğuna ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla rivayetin menşei Kur'ani değildir iddiası hakkında şöyle denilebilir; Oysa ki Kur'an, süreci şöyle bildirir: **“Böylece ikisini ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi? diye seslendi.”**³³³ **“Şeytan onların ayağını kaydırda da bulundukları yerden onları çıkardı.”**³³⁴

Daha sonra Allah Teâla **“Biz de “Birbirinize düşman olarak inin! Bir zamana kadar sizin için orada yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır”dedik. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan çıkartılacaksınız”**³³⁵” diyerek Âdem (a.s.) ve Havva'yı cezalandırmıştır. Yaptıklarından pişman olan Âdem (a.s.) ve Havva tövbe ederler: **“İkisi de şöyle der: Ey Rabbimiz! Biz, kendimize zulmettik, eğer bizi**

³²⁹ Rûm, 30/41.

³³⁰ Tâhâ, 20/121.

³³¹ Tâhâ, 20/115.

³³² Tâhâ, 20/122.

³³³ A'raf, 7/22.

³³⁴ Bakara, 2/36.

³³⁵ A'raf, 7/24-5.

bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz.”³³⁶ Allah onların tövbelerini kabul eder ve onları affeder³³⁷.

Bu anlatımlar ağaçtan yiyenin Âdem (a.s.) ile Havva’nın beraber olduğuna birer delildir. İlginçtir ki, bir peygamberin yediğini kabul ediyorlar da peygamber eşinin yediğini kabul etmiyorlar. Oysaki Allah, Peygamberi hakkında şöyle buyurmuştur: **“O, kişisel arzularına göre konuşmamaktadır. Onun konuştuğu, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”³³⁸** Bu ifadeyle Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sözleri de dini bir kaynak teşkil etmektedir. Dinin temel şartlarından kabul edilen namaz, hac ve zekât gibi hükümler hakkında Kur’an’da genişçe yer verilmemiş olması, onların Tevrat ve İncil’den alınmış olması manasına gelmemektedir. Zira yasak meyveyi yediklerini bildiren Kur’an, Havva’nın Âdem (a.s.)’i teşvik ettiğini nefyetmez. Belirtilmemeside de olmadığı manasına gelmemektedir.

Sonuç olarak Allah Teâla, vermiş olduğu bu bilgiden hareketle bizlere insanların bazı zamanlarda hatalara meyil edebileceğini ve bu hatalardan ise ancak Allah’a tövbe etmekle kurtulabileceğini örnekle göstermektedir. Doyumsuzluğun ve başkaldırışın nimetin yok olmasına sebep olduğunu, kadının ise erkek için çekici bir varlık olduğunu da Kur’an’ı Kerim’in mübelliği olan sünnet bizlere öğretmektedir³³⁹. Dolayısıyla rivayetin Kur’ani gerçeklerle uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.2. Rivayetin Kutsal Kitaplara Uygunluğu

Araştırmanın bu kısmında ise ilgili rivayeti kutsal kitaplardan Tevrat ve İncil’e arzedeceğiz. Rivayetin birinci kısmında yer alan *“İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı”* bölümü hakkında Tevrat’ta şu ifadeler yer alır: “... Rab Musa’ya, “Size gökten ekmek indireceğim” dedi, böylece millet günlük olarak ekmeklerini alabilecekler, böylece bende onları imtihan edeceğim. Benim kurallarına uyup uymadıklarına bakacağım. Altıncı gün ise günlük olarak aldıklarının iki mislini

³³⁶ A’raf, 7/23.

³³⁷ Tâhâ, 20/122.; Bakara, 2/37.

³³⁸ Necm, 53/3-4.

³³⁹ Durmuş, **Kadınlarla ilgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi**, s. 85.

hazırlıyacaklar. Rab, Musa'ya şöyle dedi: “İsrail halkının şikayetlerini işittim. Onlara şöyle söyle, gün batımına doğru et yiyeceksiniz, günün sabahında ise ekmek yiyeceksiniz. İşte o zaman anlayacaksınız ki, Tanrınız Rab benim.” Gün batımında bildirgin eti geldi, sabah etrafı çiğ sarmıştı. Eriyince, toprakta çölün yüzeyinde kırağıya benzer ince pulcuklar görüldü. Bunu görünce İsrail halkı ne olduğunu anlamadılar ve birbirlerine sormaya başladılar.

Musa, “Rabb’in size ikram ettiği ekmektir bu” dedi, Rabbin emri şudur: “Herkes yiyebileceği kadar alsın.” İsrail halkı emre tâbi oldular. Ancak kimi çok, kimi az topladı. Musa, onlara “Kimse topladıklarından sabaha bir şey bırakmasın” dedi. Fakat içlerinden bazıları bu ikaza kulak tıkadı. Biriktirdikleri kurtlanıp kokmaya başlayınca Musa onlara kızdı³⁴⁰.

Rivayetin ikinci kısmında yer alan “*Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi*” bölümü ile alakalı ise Tevrat’ta Eden’den çıkış şöyle anlatılır: Tanrının yarattığı yabani hayvanların en açıkgozü yıldı. Yılan, kadına “Tanrı bahçedeki ağaçların meyvesine dokunmayın mı dedi?” diye sordu. Kadın, bahçede bulunan meyvelerden yiyebilecekerini söyledi ama Tanrı “Bahçenin ortasında yer alan ağacın meyvesini yemeyin. Yoksa ölürsünüz ” dedi. Yılan, “Asla size bir şey olmaz” dedi, çünkü Tanrı sizin o ağacın meyvesinden yediğiniz zaman gözünüzün açılacağını, iyiliği kötülükten ayırabileceğinizi biliyor. Eğer ağacın meyvesinden yiyecek olursanız sizde tıpkı Tanrı gibi olacaksınız. Bunun üzerine kadın, meyveyi dalından alıp yedi. İkisinin de gözleri açıldı çıplak olduklarını gördüler. Bundan dolayı incir yapraklarından kendilerine elbise yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen Rab Tanrı’nın sesini işittiler. Görünmemek için gizlendiler. Rab, Âdem’e “Neredesin?” diye seslendi. Âdem, “Bahçede ses işitince ürktüm. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim” dedi. Rab Tanrı, “Çıplak olduğunı sana kim söyledi?” diye sordu, “Sana dokunmasını yasakladığım ağacın meyvesinden mi yediniz?” Âdem, “Yanıma verdiğin kadın beni teşvik etti, bende kandım” diye yanıtladı, Rab Tanrı, kadına “Bu yaptığın nedir?” diye sordu. Kadın, “Yılan beni kandırdı, bundan dolayı koparıp yedim” diye karşılık verdi³⁴¹.

³⁴⁰ **Kutsal Kitap**, Mısırdan Çıkış, 16:2, 20.

³⁴¹ **Kutsal Kitap**, Tekvin, 3:1,13.

İncil’de ise Âdem (a.s.) ile Havva’nın anlatılışı daha çok Pavlus’a ait olduğu iddia edilen bölümde yer almaktadır. Bu konu şöyle geçer: “...ama yılan Havva’yı nasıl kurnazlıkla kandırırsa.”³⁴² “Günah nasıl dünyaya bir insan yüzünden girdiyse, ölümden aynı şekilde dünyaya girdi. Böylece ölüm tüm insanlığı kuşattı. Çünkü hepsi günahkâr oldu”³⁴³ şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta da kadınların, Yahudilerde olduğu gibi kötülüklerin kaynağı olarak gösterildiği söylenebilir. Ancak Hristiyanlarda, Yahudilerde bulunmayan hatta reddettiği “asli suç” öğretisi de ek olarak yer almaktadır. Rivayetin Havva ile alakalı olan kısmının İncil’deki “aslî suç” anlayışını çağrıştırdığı iddia edilmektedir³⁴⁴. Hatta İsrailiyata hâkim sahabe ve tâbîine âit bir söz olduğu da zikredilen görüşler arasındadır³⁴⁵.

İlgili rivayetin kutsal kitaplardaki ifadelerle özellikle Tevrat’taki anlatışla benzer yönleri olmakla beraber farklılıkları da bulunmaktadır. Ancak rivayetimizin israiliyattan alınıp hadis formatına sokulduğu iddiası tutarsız kalacaktır. Zira bu durum Kur’an’a da uygulanabilir. Çünkü Kur’an ve Tevrat’da da ortak birçok ayet vardır. Benzer ifadelerin yer alması uydurulduğu iddiası taşımamaktadır. Rivayetin Tevrat kaynaklarından alındığı iddiası ise Yahudilerin kendilerini yeren bir ifadenin kutsal kitaplarına alacağı fikri pek makul görülmemektedir.

2.2.3. Rivayetin Tarihi Verilere Uygunluğu

Tarih, “geniş anlamda “geçmişte olan her şey”, dar anlamda “kronoloji” anlamına gelmektedir. Ve onun hadislerle birçok yönden ilişkisi bulunmaktadır. Öncelikle tarihin belirli bir zamanında ve mekânında yaşamış olan Hz. Peygamber (s.a.s.), tarihi bir şahsiyettir. Dolayısıyla ona ait olan söz, fiil ve takrirler de bir açıdan tarihi rivayet olmakta, hadislerde tarihin konularından birini oluşturmaktadır.”³⁴⁶ Tarih ilmi ise,

³⁴² **Kutsal Kitap**, Korintoslular, 11:3.

³⁴³ **Kutsal Kitap**, Romalılar, 5:12.

³⁴⁴ Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi (Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar)**, Otto Yay., I.bsk. Ankara, 2015, s. 424.

³⁴⁵ Erdim, Sinan, **Hemmâm b. Münebbih Ve Rivâyetlerin Değeri**, s. 149.

³⁴⁶ Coşkun, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış (Tesbit-Anlama-Anlatma Bağlamında Bir İnceleme)**, İFAV, İstanbul, 2011, s.241.

“İnsanlığın geçmişte yaptığı hatalardan ders ve elde ettiği başarılarından ilham alınmasına rehberlik eden bir ilim dalıdır.”³⁴⁷

Klasik hadis kaynaklarında, rivayetlerin tarihi ölçülere sunulması ve ona göre bir değerlendirmenin yapılması düşüncesi bulunmakla beraber, “tarihe arz” ifadesine daha sonradan rastlanmıştır. Formüle edilmiş haliyle “tarihe arz” ile hadis metinlerinde vârid olan çelişkilerin giderilmesi ve daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

“Hadisin sıhhat tespitinde bu metodun kullanılması, araştırmacı için büyük önem arz etmektedir. Ancak bu metod kullanılırken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi, özellikle hadisin senedinin sahih olması durumunda, hadiste yer alan anlama aykırı olan tarihi bilgilerin sahih ve sabit olmasıdır. Dolayısıyla tenkitçi, hadisi ret veya sahihliğine hükmetme noktasında acele etmemeli, aksine bu konuda araştırma ve incelemeyi derinleştirmeli, bir hadis ile ilgili yazılanların tümünü mütalaa etmeli sonra da kendi değerlendirmelerine yer vermelidir. Bundan sonra isabet ederse iki ecir, hata ederse elinden gelen bütün gayreti ve araştırmayı ortaya koyduğu sürece içtihadının karşılığı bir ecir vardır.”³⁴⁸

Hadisin tarih ile ilişkisi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra rivayetimizin asgari müştereği ve ortak manasından biri olan etin kokması mefhumu, tarih içerisinde ilk olarak oldukça eski bir yazma olan Hemmâm'ın Sahifesinde yerini almıştır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere etin kokması ilk olarak Tih Çölü'nde stoklamadan dolayı meydana gelmiştir. Etin daha önceden kokuyor olmasına ilişkin herhangi bir bilgi tespit edemedik. Mısır hükümdarı olan Firavunun cesedinin mumyalanıp çürümemesi hakkında ise Allah tarafından ibret olarak kalmasından dolayı çürümesine izin verilmemiştir. Ancak burada da çürümeden bekletilen cesedin etrafa yaydığı kötü kokudan bahsedilmemektedir. Bu konuda Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“İsrailoğullarını denizden karşıya geçirdik, Firavun ve askerleri de zulmetmek ve saldırmak için hemen onların peşine düştü. Nihayet tam boğulacağı sırada Firavun: “İsrailoğullarının inandığından başka ilah bulunmadığına kesinlikle inandım; artık bende müslümanlardanım” şimdi mi? Oysa sen, daha önce Allah’a**

³⁴⁷ Israr, Ahmed Han, **Hadis Kriterlerinin Yeniden Tanımlanması**, (trc. İbrahim Kapaklıkaya), Mahya Yayınları, İstanbul, 2013, s.319.

³⁴⁸ Dumeynî, Misfir b. Gurmullah, **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, (trc. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), Kitabevi, İstanbul, 1997, s.166-167.

karşı gelen ve işi gücü bozgunculuk olan biriydin. O halde bizde, senden sonra gelenlere ibret olsun diye yalnız cesedini kurtaracağız. Ve şüphe yok ki insanların çoğu, bizim delillerimizden gaflettedirler.”³⁴⁹

Ayette de belirtildiği gibi Allah (c.c.) bazen ibret olması için kendi oluşturduğu kevnî kuralları tebdil eder. Bu ancak Allah (c.c.)’ın dilemesine bağlıdır.

2.2.4. Rivayetin Bilimsel Verilere Uygunluğu

Bilimsel açıdan, Sahabe döneminden itibaren deneyimlerden/tecrübelerden yararlanarak hadis yorumlamalarında bulunma faaliyeti oldukça azdır. Hadis tedvin ve tasnif çalışmalarının sonlanmasıyla gelen dönem olan Şerh ve Haşiye dönemi’nde ise özellikle hadis koleksiyonlarına yazılan şerhlerde, bilimsel sahaya ait veriler sunan hadisleri anlama ve yorumlama çalışmalarında tecrübelerden/bilimsel verilerden istifadede artış olduğu görülmektedir.³⁵⁰ Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi ise daha çok devrin tıp doktorlarının, filozofların görüşlerine ve kişisel tecrübenin bilgi ve birikimine dayandırılmaktadır³⁵¹.

Mikrobiyolojiye göre bakterilerde, mikroplarda ve virüslerde değişim ve gelişim olmaktadır. Bu durum da bakterilerin zaman içerisinde mutasyona uğramalarına sebebiyet vermektedir. Bu değişim ve mutasyon, ortamdaki sıcaklıktan ve kayaçların yapısından kaynaklanabilmektedir³⁵². “Mikroorganizmaların tarihini, insanın yeryüzünde var oluşundan önce ele almak gerekmektedir. İnsanlık tarihi ve salgınlar arasında basit bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Bunların aralarındaki münasebet karşılıklılık prensibi bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Zira bir yandan doğanın bir parçası olan insan, faaliyetleri ile fiziksel çevresini farklılaştırabilen diğer yandan insandan bağımsız meydana gelen gelişmeler tarihi etkilemektedir.”³⁵³ Günümüzden geçmişe baktığımız zaman, salgın hastalıkların (veba, kızamık, kabakulak) tarihin belli zamanlarında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu hastalıkların belli bir dönemde ortaya

³⁴⁹ Yunus, 10/90-92.

³⁵⁰ Oruçhan, Osman, **Bazı Hadisleri Anlama Ve Yorumlamada Bilimsel Verilerin Kullanımı: Tarihi Arka Plan**, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, s.44.

³⁵¹ Oruçhan, **Bazı Hadisleri Anlama Ve Yorumlamada Bilimsel Verilerin Kullanımı: Tarihi Arka Plan**, s.43.

³⁵² Erkan, Abdullah, [https:// www.youtube.com/watch?v=ubR2j](https://www.youtube.com/watch?v=ubR2j), 07.08.2017

³⁵³ Çıpa, H. Erdem, “ McNeill’in Salgınlar ve Halklar üzerine Düşünceler “, **Toplumsal Tarih**, Ekim, 1995, s. 18.

çıkmasına gerekçe olarak hayvan çokluğu (brusella, gripler, delidana hastalığı), insan popülasyonu sebep olarak gösterilebilir. Örneğin, grip, her yıl kendini 1/3 oranında yenileyebilen ve geliştirebilen bir hastalıktır. Dolayısıyla üç yılda tamamen farklı bir modda karşımıza çıkmış olmaktadır. Ve her üç yılda yeni bir hastalığa sebep olmaktadır³⁵⁴. Aynı zamanda tarımın başlaması da bulaşıcı hastalıkların evrimini başlatmıştır. Çünkü avcılık ve toplayıcılık ile geçimini temin eden insanlar daha sık yer değiştirir ve mikroplarını geride bırakıp başka yerlerde yiyecek aramaya veya avlanmaya koyulurlardı. Tarımın başlaması ile bir noktada daha uzun süre ikamet etme zorunluğu başlamış oldu. Ayrıca kitlesel olarak yapılan hareketler de salgını artıran diğer bir önemli sebeptir.

Musa (a.s.)’da kalabalık bir İsrailoğulları topluluğu ile Tih çölünde yaklaşık kırk yıl kadar kalmıştır. Yani geniş bir popülasyon örneği karşımıza çıkmaktadır. Böylesi kalabalık bir insan yığınının arasında da hastalıkların çıkışı ve yayılışı kolay olmaktadır. Kendilerine ikram edilen etler birikince mikroplarda değişip, gelişip, üreyebilecek ortam elde etmiş olacaktırlar. İnsanlık tarihinde belki de ilk kez bu kadar kalabalık bir insan topluluğuna mütemadiyen bu kadar et verilmiştir. Ve stoklamadan dolayı saklanan etler (ette var olan bakterilen değişmesi ve üremesi diğer bakterilere nazaran daha uygundur) sıcaklık gibi çevresel koşulların etkisiyle de o zamana kadar rastlanmamış özel bir durumun meydana gelmesine sebep olmuştur. Yani mikroplar, etin saklanmasıyla birlikte bir değişim ve gelişim sürecine girmektedir. Bu durumun da etin daha hızlı bir şekilde bozulmasına sebebiyet verdiğini söylemek mikrobiyoloji açısından yanlış olmamaktadır.

Zaman ilerledikçe, birçok ayet ve hadisin daha önceki asırlarda bilinmeyen yeni bir hakikati, taşıdığı farklı bir sırrı ortaya çıkabilir. Çünkü ayet ve hadislerin her asra bakan bir pencereleri mutlaka vardır.

³⁵⁴ Erkan, Abdullah, [https:// www.youtube.com/watch?v=ubR2j](https://www.youtube.com/watch?v=ubR2j), 07.08.2017

SONUÇ

Bu rivayet, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)'in *eş-Şahîfetü's-şahîha* adlı eserinde yer almaktadır. Ayrıca İbn Tahmân (v. 136/754)'in *Meşyeha*'sında, İshâk b. Râhûye (v. 238/853) ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/856)'in *el-Müsned*'lerinde yer almaktadır. Kütüb-i sitte içerisinde de Buhârî (v. 256/870) ve Müslim (v. 261/875) tarafından rivayet edilmiştir. Bezzâr (v. 292/905)'in *el-Müsned*'inde de farklı tariklerle rivayet edilen bu hadis, kütüb-i tis'a eserleri içerisinde de İmâm Mâlik (v. 179/795)'in *el-Muvatta*'sında, Dârimî (v. 255/869)'nin, İbn Mâce (v. 273/887)'nin, Ebû Dâvûd (v. 275/889)'un, Tirmizî (v. 279/892)'nin ve Nesâî (v. 303/915)'nin *es-Sünen*'lerinde ise bu rivayet zikredilmemiştir.

Bu rivayet hicri ilk üç asır hadis kitapları ve mu'teber hadis kaynaklarının incelenmesi sonucu tespit edilmiştir. Bu rivayet sahabî olarak Ebû Hureyre'den, tabiînden ise Ebû Yunus es-Süleym, Hemmâm b. Münebbih, Hilâs el-Hicrî ve Atâ b. Yesâr tarafından nakledildiği tespit edilmiştir.

İlgili hadisin tespitimiz neticesinde hicri ilk üç asırdaki tariklerin sayısı on ikidir. Rivayetin tariklerinin tamamı *merfû*' olup içerisinde *mevkûf* veya *maktû*' rivayet yoktur. Bu tariklerin onunun senedi *sahîh*, ikisinin ise *zayıftır*. Geriye kalan ve *sahîh* olduğunu belirttiğimiz on rivayet, bu zayıf sayılan iki rivayetin *şâhit* ve *mütâbileri* olup bunları tamamlamaktadır. Rivayetin meydana geldiği yer ve zaman hakkında ise herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Metnin muhtevası açısından ise alanında uzman hadis âlimlerinin değerlendirmelerinden hareketle, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu kanaatine vardık. Metnin izahı hakkında ise yapılan yorum ve açıklamaları ifade ettik. Ancak rivayetin israiliyattan alınıp hadis formatına sokulduğunu savunanların iddiaları ise sübjektif yorumlara dayanmaktadır. Bu durumun gerekçelerini hadis ilmi açısından açıklamaya gayret ettik. Rivayetin ilk bölümünde âsi kimlikleriyle ön plana çıkan ve nimete karşı nankörlükle tanınan İsrailoğulları yer almıştır. Rivayetin bu kısmında zımnî olarak kim âsi ve nankörlükte bu millete benzerse tıpkı onların elinde bulunan nimetlerin bozulup yok olması gibi kendi ellerinde bulunan nimette yok olup gidecektir mesajı yer

almaktadır. Rivayetin ikinci kısmı ise Âdem (a.s.) ve Havva'nın yasak ağaçtan yediklerini, bunun neticesinde bulundukları yerden çıkartıldıklarını ve sonuç olarak tövbe edip bağışlandıklarını bildirmektedir. Burada Hz. Peygamber (s.a.s.), ilk ailede zuhûr eden olayı bizlere bildirmekte ve çıkış yolu göstermektedir. Doyumsuzluğun ve başkaldırışın elimizdeki nimetin bozulmasına neden olduğunu, kadının da erkek için caydırıcı bir etken olduğunu Ku'an'ın mübelliği olan sünnetten çok veciz bir ifadeyle öğrenmekteyiz.

Rivayetin Kur'an'a uygunluğunu, kutsal kitaplardan Tevrat ve İncil'e arzını, tarihi verilere sunumunu ve bilimsel açıdan uygunluğunu gerekçe ve açıklamalarını yaparak ifade etmeye çalıştık.

Sonuç olarak, mezkûr rivayet isnad açısından *sahih* ve lafız itibariyle muttefakun aleyhtir. Hadis, hadisçilerin taksimi esas alındığında, *haber-i vahid*, onun kısımları içerisinde de *ferd-i mutlaktır*.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM, Ayfa, İstanbul, 2014.

KUTSAL KİTAP ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001-3.

AHMED B. HANBEL (v. 241/855), **el-Müsned**, I-XLV+V, (thk. Şu'ayb el-Arnâvut ve dğr.), Müessesetu'r-Risâle, I. bsk., Beyrut, 1416/1995.

----- **Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl**, I-IV, (thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Daru'l-Hânî, II. bsk., Riyâd, 1422/2001.

ALİ EL-KÂRÎ, Ali b. Muhamed (v. 1014/16059, **Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih**, I-XI, (thk. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr), Beyrut, 1994.

ALİ, İbrahim Muhammed, **el-Ehâdisu's-Sahîhâ min Ahbâri ve Kasasi'l-Enbiyâ aleyhimu's-Salatu ve's-Selâm**, Dimaşk, 1995.

ATEŞ, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalp Yargılarda Kadın**, İstanbul, 2010.

AYDINLI, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, MÜİFV Yayınları VII. bsk., İstanbul, 2013.

‘AYNÎ, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed (v. 855/1451), **‘Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, I-XXV Dâru'l-Fikr, yy., ts.

BAĞIR, Muhammed Ali **Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri**, Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 31, Ocak-Haziran 2014. s. 280-2.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Ferrâ (v. 516/1122), **Şerhu's-Sünne**, I-XVI, (thk. Şuayb b. Arnâvûd Züheyr es-Şâviş), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458/1066), **Şuabu'l-İman**, I-IX, (thk. Muhammed Said Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut, 1423/2003.

BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-‘Atekî (v. 292/905), **el-Müsned**, I-XIII, (thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah), Mektebetu'l-‘Ulûm ve'l-Hikem, I. bsk., Medine, 1414/1993..

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (v. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, I-IX, Dâru Tavkî'n-Necât, I. bsk., Beyrut, 1422.

----- **et-Târîhu'l-Kebîr**, I-XII, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1379/1960.

-----**et-Târîhu'l-Evsat**, (yanlışlıkla et-Târîhu's-Sağîr ismiyle basılmış), I-II, (thk. Mahmûd İbrahim Zâid), Dâru'l-Ma'rife, I. bsk., Beyrut, 1406/1986.

CÜZCÂNÎ, Ebû İshak İbrahim b. Ya'kûb (v. 259/873), **Ahvâlü'r-Ricâl**, Müessesetu'r Risâle, (thk. es-Seyyid Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî), Beyrut, 1405.

COŞKUN, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış (Tesbit-Anlama-Anlatma Bağlamında Bir İnceleme)**, İFAV, İstanbul, 2011.

ÇAKIN, Kamil, “**Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi**”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, Ankara, 1993. s. 522.

ÇIPA, H. Erdem, “**McNeill'in Salgınlar ve Halklar üzerine Düşünceler**”, **Toplumsal Tarih**, Ekim, Ankara, 1995.

ÇİFTÇİ, Halil Ahmed, **Kitab-ı Mukaddes'te İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Ve Justin Martyr'in Seçilmişlik Eleştirisi**, SDÜİFD, Isparta, 2017, s. 219.

DUMEYNÎ, Misfir b. Gurmullah, **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, (trc. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), Kitabevi, İstanbul, 1997.

DURMUŞ, Ziya, **Kadınlarla ilgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur'an'a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), FSMVÜ, İstanbul, 2016.

EBÛ AVANE, Ya'kûb b. İshak el-İsferhânî (v. 316/928), **Mustahrecü Ebî Avâne**, I-V, (thk. Eymen Ârif ed-Dîmeşkî), Daru'l-Ma'rife, I. bsk. Beyrût, 1415/1998.

EBÛ BEKR, es-Seyyid Salih, **el-Advâu'l-Kur'âniyye fî İktisâhi'l-Ehâdisi'l-İsrâiliyye ve Tathîri'l-Buhârî minhâ**, yy., ts.

EBÛ DÂVUD, **es-Sünen**, (thk. Şûayb Arnavut), Dâru'r-Risaleti'l Âlemîyyeti, I.bsk., Beyrut, 1430/2009.

EBÛ NU'AYM, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mihrân el-İsfehânî (v. 430/1038), **el-Müsnedü'l müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim**, I-IV, (thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'i), Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, I. bsk. Beyrut, 1417/1996.

----- **Hilyetü'l-Evliyâ**, I-X, es-Saâdet, I. bsk., Mısır, 1394/1974.

ERBAŞ, Ali, **İncil'de Yahudi İmajı**, EKEV, Yıl:7, Sayı: 17, 2003. s. 100-4.

ERDİM, Sinan, **Hemmâm b. Münebbih Ve Rivâyetlerin Değeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2014.

ERUL, Bünyamin, **Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi (Tertip, Tercüme, Yorum)**, TDV, Ankara, 2010

ESBAHÂNÎ, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân (v.369/980), **el-Uzmâ**, I-V, (thk. Rıdaullah b. Muhammed İdris el-Mübarekfûrî), Dâru'l-Âsime, I. bsk. Riyâd, 1408.

EZHERÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî (v. 370/980), **Tehzîbu'l-lüğa**, I-XV, (thk. Ahmed Abdulalim), Dâru'l-Mısriyye, yy., ts.

FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (v. 817/1415), **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Müessesetu'r-Risâle, yy. ts.

GAZÂLÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), **Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet**, (trc. Ali Özek), İstanbul, 1992.

GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yay., IV.bsk., Ankara, 2014.

GÜRKAN, SALİME LEYLA, **Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2005.

HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Neysâbüri (v. 405/1014), **el-Müstedrek**, I-IV, (thk. Mustafa Abdü'l-Kadir Ata'), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut, 1411/1990.

HALİL B. AHMED, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (v. 175/791), **Kitâbu'l-Ayn**, I-VIII, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim Sâmerrâî), Dâru Mektebetu'l-Hilâl, yy., ts.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit (v. 463/1071), **Tarihu Bağdâd (Tarîhu Medîneti's-Selâm) ve Ahbâru Muhaddisîha ve Zikru Kuttâniha el-Ulemâ min Ğayri Ehlihâ ve Vâridîhâ**, I-XVII, (thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bsk, Beyrut, 1422/2001.

HARMAN, Ömer Faruk, "İsrâîl(Beni İsrail)", **DİA**, XXIII/193-195, İstanbul, 2001.

HEMMÂM B. MÜNEBBİH, Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî (v. 132/750), **es-Sahîfe**, I, (thk. Ali Hasan Ali Abdü'l-Humeyd), Mektebetü'l-İslâmî, I. bsk., Beyrut, 1407/1987.

-----**Sahîfetu Hemmâm b. Münebbih**, (thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib), Kahire, 1985.

HEYSEMÎ, Nureddîn (v. 807/1405), **Buğyetü'l-bâhis an zevâidi müsnedi'l-Hâris**, I-II, (thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî), Merkezi hidmeti'l-sünneti ve's sîret'i'n-nebeviyye, I. bsk., Medine, 1413/ 1912.

ISRAR AHMED HAN, **Hadis Kriterlerinin Yeniden Tanımlanması**, (trc. İbrahim Kapaklıkaya), Mahya Yayınları, İstanbul, 2013.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temimî el-Hanzalî er-Râzî (v. 327/938), **Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dîl**, I-IX, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. bsk. Beyrut, 1372/1953.

İBN FARÎS, Hüseyin Ahmed b. Zekeriya el-Kazvînî er-Râzî (v. 395/1004), **Mu'cemu mekâyîsi'l-lüğa**, I-IV, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.

İBN HACER, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (v. 852/1448), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

-----**Tehzîbu't-Tehzîb**, Meclisu Dâiretu'l-Me'ârif en-Nizâmiyye, I-XII, Haydarabad, I. bsk., 1325.

-----**Takrîbu't-Tehzîb**, Dâru'r-Raşîd, (thk. Muhammed 'Avvâme), III. Bsk., Halep, 1411/1991.

İBN HEZLEM, Ebû'l Hasan el-Kâdi Ahmed b. Süleyman b. Eyyüb (v. 347/947), **Meşyehatü ibn Hezlem**, I. bsk. yy. 2004.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtîm et-Temîmî el-Büstî (v. 354/965), **Kitâbu's-Sikât**, I-X, Matbaâtu Meclisi Dâireti'l-Me'ârfi'l-Osmaniyye, I. bsk., Haydarabad, 1393/1973.

-----**es-Sahih**, I-XVIII, (thk. Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1993.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mekram b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî (v. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Dâru Sader, Beyrut, ts.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (v. 230/845), **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, I-VIII, (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut, 1410/1990.

İBN TAHMÂN (v. 163/780), **Meşyehatü İbn Tahmân**, (thk. Muhammed Tâhir Mâlik), Mecmua'l luğati'l-Arabiyye, Dimeşk, 1403/1983.

İBNU'L-CEVZÎ (v. 597/1201), **Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn**, Dâru'l-Vatan, Riyâd, ts.

İBNU'L-ESİR (v. 606/1209), Ebu's-Saâdât Mecduddin el-Mübarek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser**, I-V, (thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed Tanâhî), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979.

İCLÎ, Ebi'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih (v. 261/875), **Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlm ve'l-Hadîs ve mine'd-Du'afâ ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim**, I-II, (thk. Abdü'l-'Alîm Abdü'l-'Azîm el Büstevî), Matbaatu'l-Medenî, Kahire, ts.

İSHÂK B. RÂHÛYE, İshak b. İbrahim b. Mahled, Ebû Ya'kûb, el-Hanzalî el-Mervezî (v. 238/853), **el-Müsned**, Mektebetu Dâru'l-İmân, I-V, (thk. Abdülğafur Abdülhakk Hüseyin Bürr el-Belûşi), I. bsk., Medine, 1415/1995.

KÂDÎ İYÂZ, Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa el-Yahsubî (v. 544/1149), **İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, I-IX, (thk. Yahya İsmail), I. bsk., Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1419/1998.

KANDEMİR, M. Yaşar, **Hadislerde Kadın Aşağılanıyor mu?** Altınoluk Dergisi, Ekim, 2000. s. 176.

KASÎMÎ, Abdullah b. Ali en-Necdî, **Muşkilâtü'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye ve Beyânuhâ**, Lahor, 1986.

KASTALLÂNÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hatîb (v. 923/1517), **İrşâdü's Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-X, Bulak, 1305.

KEFEVÎ, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Hüseynî, **el-Küllîyyât**, (thk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısırî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998.

KELEŞ, Ahmet, **Hadislerin Kur'an'a Arzı**, İnsan Yayınları, III. bsk., İstanbul, 2011.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, **İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, III. bsk. Ankara, 2006,

KİRMÂNÎ, Muhammed b. Yusuf (v. 786/1384), **el-Kevâkibü'd-derârî**, I-XXV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

MA'MER B. RÂŞİD, Ebû 'Urve el-Basrî es-San'ânî (v. 153/770), **el-Câmi'**, (Abdürrezzak'ın Musannef'i ile birlikte), I-XII, (thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), el-Mektebu'l-İslâmî, I. bsk., Beyrut, 1392/1972.

MANSÛRÎ, Ebu't Tayyîb Nâyef b. Salâh b. Ali, **İrşâdu'l-Kâsî ve'd-dânî ilâ terâcimu şuyûhi't-Taberânî**, Dâru'l-Keyân, I. bsk. Riyâd, ts.

MİZZÎ, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf (v. 742/1341), **Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r Ricâl**, I-XXXV, (thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Muessetu'r-Risâle VI. bsk., Beyrut, 1415/1994.

MUHAMMED REVÂSÎ KALACÎ, **Mu'cemu Luğatî'l-Fukaha**, Dâru'n-Nefâis, yy., ts.

MUTARRİZÎ, Ebu'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdusseyyid Ali **el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib**, I-II, (thk. Mahmud Fâhûrî, Abdulhamid Muhtâr), Mektebetu Usâme b. Zeyd, Halep 1979.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî (v. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut, 1412/1991.

NAZLIGÜL, Habil, **Hadis Seçme ve Değerlendirmede Tabii Hal Yöntemi**, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Samsun, 2003.

NEVEVÎ, Yahya b. Şeref (v. 676/1277), **Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî**, I-XVIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

ORUÇHAN, Osman, **Bazı Hadisleri Anlama Ve Yorumlamada Bilimsel Verilerin Kullanımı: Tarihi Arka Plan**, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, s.44.

POLAT, Salahattin, **Metin Tenkidi**, MÜİFVY, I.bsk., İstanbul, 2010.

RÂĞİB EL-İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (v. 502/1109), **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

REMZÎ, NA'NÂ'A, **el-İsrâîliyyât ve Eseruha fî Kütübi't-Tefsîr**, Beyrut, 1390/1970.

SA'DÎ EBÛ HABÎB, **el-Kâmusu'l-Fıkhî Lüğati ve Istılâhâ**, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1988.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, I-XXVI, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I. bsk., Dâru Hecer, Kahire, 1422/2001.

TÎBÎ, el-Huseyn b. Abdillâh (v. 743/1342), **Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâtî'l Mesâbîh el-Müsemma bi'l-Kâşif an Hakâiki's-Sünen**, (thk. Abdulgaffâr Muhibbullâh ve diğeri), Karaçi, 1413.

UBBÎ, Muhammed b. Halife el-Veştânî (v. 828/1425), **Sahîhu Müslim mea Şerhihi'l-Müsemma İkmâli İkmâli'l-Mu'lim**, I-IX, Beyrut, 1994.

YILDIRIM, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi (Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar)**, Otto Yay., I.bsk. Ankara, 2015.

ZEBÎDÎ, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ el-Hüseynî (v. 1205/1790), **Tâcu'l-arûs min cevheri'l-kâmûs**, I-XL, Dâru'l-Hidâye, Kuveyt, ts.

ZEHEBÎ, Şemsü'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (v. 748/1347), **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivaye fi'l-Kütübi's-Sitte**, I-II, Daru'l-Kıble, I. bsk., Cidde, 1413/1992.

----- **Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl**, I-V, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

----- **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXV, (thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetu'r-Risâle II. bsk., Beyrut, 1404/1984.

----- **Tezkiratu'l-Huffâz**, I-IV, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

-----Erişim: Nazif, Ahmed, <http://ahmednazif.blogspot.com.tr/2013/06/kokar-dil-de-kokar-israil-olmasayd-et.html>, 05.04.2016.

Erişim: Karagözoğlu, Yusuf, http://www.ubeydullaharslan.com/index2.php?sayfa_id=41&id=4613, 03.2017

Erişim: Erkan, Abdullah, <https://www.youtube.com/watch?v=ubR2j>, 07.08.2017.

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Emine ATAK
Öğrenci Numarası	161212106
Enstitü Anabilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
Programı	HADİS
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA
Tez Başlığı (Türkçe)	"İSRAİLOĞULLARI OLMASAYDI ET KOKMAZDI, HAVVA OLMASAYDI KADIN KOCASINA İHANET ETMEZDİ" RİVAYETİNİN HADİS TEKNİĞİ AÇISINDAN TAHLİLİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplamı 101 sayfalık kısmına ilişkin, 17.07.2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 30'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

1993 Adıyaman doğumlu olan Emine ATAK ilk ve orta öğrenimini Adıyaman’da tamamladı. 2015 yılında Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 2. olarak mezun oldu. 2016 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı.

